

Fonemika dubrovačkoga govora

Orsat Ligorio

Sažetak

U ovom se članku raspravlja o fonemici dubrovačkoga govora danas. Najprije se obrađuju silabemi tj. vokali (2.1), a onda sonanti (2.2) i konsonanti (2.3) tj. asilabemi. Metodom se minimalnih parova ispituje koliko je fonema. Na kraju se obrađuju i alofoni (2.4). Nalazi su u sintezi iza svake cjeline i opet u zaključku.

1 Uvod

U ovom se članku radi o fonemici dubrovačkoga govora. Što će nam to? Budući da fonemika odgovara na poprilično jednostavno pitanje, a to jest koliko fonema ima u nekome sistemu, pitamo se što će nam odgovor na to koliko ima fonema u sistemu dubrovačkoga govora. Prvo, fonemika poput logike ne mora pravdati svoje djelovanje drugim disciplinama jer bez nje (kao i bez logike) drugih disciplina ne bi bilo. Drugo, dubrovački je govor, i to bez pretendirane važnosti i lažnoga patroniziranja, jedan od tzv. paradigmatičkih govora. To znači da je važan i stoga koliko-toliko dobro proučen. Tomu usprkos, neka temeljna pitanja njegova ustroja još uvijek ostaju otvorena. Fonemika dakle odgovara na jednostavna pitanja; ali ako najprije ne odgovorimo na takva kako da onda odgovaramo na složena pitanja?

Za potrebe je ovoga članka trebalo skupiti podatke s terena. Naime, radi se o dubrovačkome govoru *danas*: svi su citati iz Budmanija i Rešetara tu samo usporedbe radi. Pitanjima se historijske fonologije ovdje nećemo baviti. Neka onda ne bude čudno ako se kao primjeri pojave riječi tipa *kljova* ili *šapa* jer, iako nisu osobito na dubrovačku, te su riječi i dalje u dubrovačkome sistemu i bez njih se ne može, isto kao ni bez *česna* ili *štice*.

Osim Dubrovnika istraživanjem je bilo potrebno obuhvatiti i druge krajeve: Primorje, Rijeku, Župu, Konavale...Ondašnji govori, uključujući čak i udaljeni lastovski, dijele s dubrovačkim mnoge karakteristike i zato je bilo potrebno skupiti i te podatke. S tim smo na umu ispitali lokalne govore u Cavtatu, Župi (Brgat, Mlini, Plat), Konavlima (Čilipi, Drvenik, Dubravka, Lovorno, Pridvorje), Primorju (Doli, Majkovi, Mravinca, Rožat, Slano, Trsteno) te na Pelješcu (Gornja Vručica, Ston, Trpanj) i otocima (Lopud; Šipanska Luka na Šipanu; Polače i Goveđari na Mljetu).

Ti su govori u pravilu slabo opisani. Ipak, za cavtatski usp. Brozović (1981); za čibački László (1957); za konavoski Kašić (1995); za lastovski B. (1925), László (1957) i Oblak (1894); za šipanski László (1957); za trpanjski (Milas 1891); za trstenički Jović (1968) i za druge primorske govore Halilović (1996). U Konavlima je nekada bio, ali je sada, mislim, izumro, i tajni jezik kozarski za koji usp. Bogdan-Bjelić (1906).

Ni dubrovački govor nema više od par sinkronijskih monografija — to su samo Brabec (1960) i Lisac (2001) — ali zato ima veliko Budmanijevo djelo koje je i najbolja sinkronijska studija, i to iz 1883. pod naslovom »Dubrovački dijalekat, kako se sada govori«. Njemu se svaki istraživač dubrovačkoga govora vraća bez obzira na cilj istraživanja, iščitava ga poput sholijasta i pretresa. Tako je bilo i u mome slučaju.

Nije stoga čudno što se prvi rukopis ovoga članka, kojemu je sada pet-šest godina, zvao »Dubrovački dijalekat, kako se govori sada i kako se govorio onda«. Otada se, poput Tezejeva broda, rukopis promijenio u svim svojim dijelovima: ispočetka je sve bila filologija, a onda je malo-pomalo filologije bilo sve manje i manje. Jedan je dio ovoga istraživanja, koje je očito trajalo godinama, objavljen i u drugim člancima; osobito tu mislim na članak (2009).

U sadašnjem bih dakle članku želio sažeti svoje poglede na dubrovački govor danas, osobito u pogledu njegove fonemike.

2 Fonemika

U ovome se poglavlju obrađuje fonemika dubrovačkoga govora. Kao što je poznato, fonemika je dio fonologije koji se bavi sastavom i sustavom fonemskoga inventara. Prema tome, nas u ovome radu zanima koliki je broj fona i fonema te kakav je odnos među njima. Drugim riječima, zanima nas koliko glasova dubrovački dijalekt ima i kako se oni odnose jedni prema drugima.

Ne zanima nas, barem ne u ovome članku, prema kojim se pravilima fonemi organiziraju u više jedinice, što je u tome smislu dopušteno a što ne i sl. Tim se pitanjima bavi fonotaktika. Još su opširnija ona pitanja koja se tiču i sloga i naglaska, a proučava ih istodobno i fonologija i prozodija. No, na sva se ta složena pitanja ne možemo znati odgovor ako prethodno nismo utvrdili egzaktn broj pojedinačnih fonema. Fonemika dakle ne prelazi granicu fonema.

Prije nego što krenemo s analizom fonema treba najprije analizirati fone dubrovačkoga govora. Foni su realizacije apstraktnih fonema. Oni stoga imaju konkretna akustička svojstva. Ta se svojstva analiziraju opažanjem artikulacijskih i fizionomskih prilika u kojima nastaju. Da bismo te prilike precizno predočili koristili smo se IPA simbolima koji su, kao i inače, zagrađeni uglatim zgradama.¹

---

¹U izboru sam se i uporabi simbola držao, barem onoliko koliko je dijalekt to dozvoljavao, poglavlja »Croatian« autora D. Horge, E. Landaua, M. Lončarića i I. Škarića u *VVAA*. 1999. *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: University Press, pp. 66—69.

Nakon što analizom fona dobijemo potrebne podatke pokušat ćemo odrediti točan broj fonema metodom tzv. minimalnih parova. Ta se metoda sastoji u sparivanju dviju proizvoljnih smislenih riječi ili dvaju proizvoljnih smislenih likova, ali tako da se te riječi ili ti likovi razlikuju u jednom jedinom obilježju. Ako riječi tj. likovi zadovoljavaju te uvjete kažemo da čine minimalni par.

Recimo, za foneme /j/ i /d/ minimalni par predstavljaju riječi *jùg* i *dùg* jer se, kao što je vidljivo i iz fonetske transkripcije [jùg] i [dùg], razlikuju u samo jednom fonemu. Isto su tako tako za foneme /d/ i /t/ minimalni par riječi *dùga* i *tùga* jer se također ne razlikuju nego u jednom fonemu. A što je onda s riječima *Gsg. dùga* i *tùga*. Dosada smo imali parove koji su se uvijek podudarali u prozodijskim obilježjima, a ovdje se ona razlikuju. Prema tome, riječi se *Gsg. dùga* i *tùga* razlikuju u dvije stvari: prvo u fonemima /d/ i /j/ i drugo, u silaznom i uzlaznom tonu. Par se poput toga zove subminimalnim parom.

Subminimalni su parovi potrebni radi kompleksnih pojava koje se zbivaju na granici fonologije i prozodije. Vidjeli smo, naime, da se riječi tipa *Gsg. dùga* i *tùga* razlikuju *i* u tonu — tonu, ne naglasku! Naime, naglasak je u hrvatskome kompleks prozodijskih obilježja od kojih su najprominentnija dva: ton i kvantiteta. Ako prethodni par zapišemo fonetski kao [dù:ga, tù:ga] onda iz grafičke reprezentacije odmah postaje jasno da su kvantiteta i ton tu dva odvojena obilježja. Kako bismo što preciznije analizirali inventar fonema u dijalektologiji je potrebno razlikovati duge i kratke vokale. To znači da se moramo koristiti i subminimalnim parovima kako bismo opisali pojave na granici fonologije i prozodije.²

Prije nego što krenemo s analizom napomenut ćemo još i to da fonološke opozicije izazvane sparivanjem riječi ili likova moraju biti takve da se te riječi ili likovi razlikuju samo u međusobno komenzurabilnim jedinicama. To znači da ne treba tražiti minimalni par za /a/ i /x/ ili za /m/ i /t/ jer su te jedinice radi fizioloških datosti i fonotaktičkih pravila međusobno inkomenzurabilne.

U analizi ćemo se, kao što je uobičajeno, služiti nekim konvencijama: 1. fonemi se pišu u kosim zagrada; 2. parovi se odvajaju kolonom (drugdje i tildom) koji se čita »prema«; 3. primjeri su čitkosti radi umjesto u kosim zagrada zapisani u kurzivu. Najprije ćemo obraditi silabeme tj. vokale (v. 2.1), onda sonante (v. 2.2) i konsonante (v. 2.3) tj. asilabeme i na kraju alofone (v. 2.4).

2.1 Silabemi

2.1.1 /a/ i /ā/

/a/ je niski srednji nezaobljeni kratki vokal: [a]. Usne su otvorene i pasivne. Jezik leži na dnu usne šupljine, a vrh mu dira donje sjekutiće. Fakultativno može

²O legitimitetu parova tipa *Gsg. dùga* i *tùga* pišu Muljačić, Ž. 1972. *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga, pp. 125—128 i *VV.AA.* 2007. *Velika hrvatska gramatika : Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Globus, p. 210. O fonologizaciji kvantitete u srpskom i hrvatskom i konsekventnom porastu broja fonema (tzv. *phonemic swelling*) piše Jakobson, R. 1962. *Selected Writings : Phonological Studies I*. The Hague: Mouton, p. 421.

biti i povučeno [a]. Kvantitet mijenja artikulaciju: /ā/ je retrahirano [a:].³ To se [a:] fakultativno artikulira i kao zaobljeno [ɔ:]. Primjeri: *sàlo* [sâlo], *dvā* [d̥vâ:], i [d̥vô:], *māgla* [māgla], *tāma* [t̥ā:ma] i [t̥ō:ma], *rībār* [rība:r] i [rībo:r], *kòza* [kòza].

Minimalni su parovi: 1. /a/ ≠ /e/: *tāk* »péta« : *tèk*; 2. /a/ ≠ /o/: *kràva* : *Gsg. kròva*; 3. /a/ ≠ /i/: *kāša* : *kīša*; 4. /a/ ≠ /u/: *kāpa* : *kūpa* »crijep«; 5. /a/ ≠ /ɽ/: *pās* »pasti« : *p̥ɽs* »prst«; 6. /ā/ ≠ /ā̄/: *grād* : *grā̄d*; 7. /a/ ≠ /ē/: *jād* : *jēd* »otrov«; 8. /a/ ≠ /ɔ/: *igra* : *ptcp. ðgrɔ* »igrao«; 9. /a/ ≠ /ō/: *pās* »pasti« : *pōs* »post«; 10. /a/ ≠ /ī/: *kāt* : *kīt*; 11. /a/ ≠ /ū/: *sād* : *sūd* »mišljenje, posuda«; 12. /ā/ ≠ /a/: *grāna* : *Gpl. grānā*; 13. /ā̄/ ≠ /e/: *xrāna* : *Gsg. xrēna*; 14. /ā̄/ ≠ /i/: *1sg. dām* : *dīm*; 15. /ā̄/ ≠ /o/: *Gsg. vāla* : *Gsg. vòla*; 16. /ā̄/ ≠ /u/: *šāpa* : *šūpa*; 17. /ā̄/ ≠ /ɽ/: *pās* »pasti« : *p̥ɽs* »prst«; 18. /ā̄/ ≠ /ē/: *rād* : *rēd*; 19. /ā̄/ ≠ /ɔ/: *3sg. ðgrā* : *ðgrɔ* »igrao«; 20. /ā̄/ ≠ /ō/: *3sg. dā* : *dō* »dol«; 21. /ā̄/ ≠ /ī/: *xār* »zahvla« : *xīr*; 22. /ā̄/ ≠ /ū/: *drāg* : *drūg*.

2.1.2 /e/ i /ē/

/e/ je poluzatvoreni prednji nezaobljeni kratki vokal: [e]. Usne su u kutovima razmaknute. Srednji je dio jezika primaknut tvrdom nepcu. Vrh ne dira donje sjekutiće. Vilica zjapi, ali manje nego u [a]. Kvantitet ne mijenja artikulaciju: /ē/ je [e:]. Primjeri: *sēdan* [sēdan], *mēso* [mê:šo], *pēro* [pēro], *pēta* [pē:ta], *vītēz* [vīte:z], *rāme* [rāme].

Minimalni su parovi: 1. /e/ ≠ /a/: *Gsg. sēla* : *Gsg. sàla*; 2. /e/ ≠ /o/: *kēsa* »vrecica« : *kòsa*; 3. /e/ ≠ /i/: *sēlo* : *sīla*; 4. /e/ ≠ /u/: *rēpa* : *rūpa*; 5. /e/ ≠ /ɽ/: *Gsg. tēgā* : *3sg. t̥gā*; 6. /e/ ≠ /ā̄/: *mēs* »mesti« : *mās* »mast«; 7. /e/ ≠ /ē/: *pēč* »peći« : *pēč*; 8. /e/ ≠ /ɔ/: *Npl. ðgre* : *ptcp. ðgrɔ*; 9. /e/ ≠ /ō/: *grēz* »neotesan« : *grōz* »grozd«; 10. /e/ ≠ /ī/: *grēz* : *grīz*; 11. /e/ ≠ /ū/: *grēb* »grob« : *grūb*; 12. /ē/ ≠ /a/: *Gsg. méda* : *māda*; 13. /ē/ ≠ /e/: *šēs* »šest« : *šēs* »sklad«; 14. /ē/ ≠ /o/: *3pl. sēle* : *sēlo*; 15. /ē/ ≠ /i/: *mēsni* : *mīsni*; 16. /ē/ ≠ /u/: *Gsg. rēpa* : *rūpa*; 17. /ē/ ≠ /ɽ/: *p̥ɽs* »prst« : *pēs* »pest«; 18. /ē/ ≠ /ā̄/: *čēr* »kći« : *čār*; 19. /ē/ ≠ /ɔ/: *Gsg. ðgrē* : *ptcp. ðgrɔ*; 20. /ē/ ≠ /ō/: *rēd* : *rōd*; 21. /ē/ ≠ /ī/: *F pētā* : *3sg. pītā*; 22. /ē/ ≠ /ū/: *pēt* : *pūt*.

2.1.3 /o/ i /ō/

/o/ je poluzatvoreni stražnji zaobljeni kratki vokal: [o]. Jezik je povučen unatrag i uzdignut prema mekom nepcu, a vrh mu je spušten. Usne su skupljene i zaobljene, ali ne strše prema van. Vilica zjapi kao u [e]. I [o] je ustvari povučeno [ɔ]. Ni tu to nisam posebno pisao. Kvantitet mijenja artikulaciju pa je /ō/ retrahirano [o:]. Bez retrakcije se artikulira fakultativno. Primjeri: *mōre* [môre], *bōr* [bô:r], *nōga* [nōga], *gōspa* [gō:spa], *slātkō vīno* [slāt̥kɔ: vī:ɲo].

³Cf. Budmani (1883:156): »Po otocima a i u Dubrovniku i u Cavtatu (no samo od mañine) dugi se samoglasnik a izgovara sredñim glasom između a i o«. Prvi je ovo primijetio Karadžić, V. Stef. 1849. *Srpske narodne poslovice*. Beč: Štamparija Jermenskoga manastira, p. xxxvi.

Minimalni su parovi: 1. /o/ ≠ /a/: *Gsg. vòdē* : 3pl. *vàdē*; 2. /o/ ≠ /e/: *sòba* : *GAsg. sèbe*; 3. /o/ ≠ /i/: *Gsg. kòla* : *kìla*; 4. /o/ ≠ /u/: *Gsg. bòra* : *bùra*; 5. /o/ ≠ /ɾ/: *bòk* : *bḡk*; 6. /o/ ≠ /ā/: *pòd* : *pāḏ*; 7. /o/ ≠ /ē/: *Gsg. sòka* : *séka*; 8. /o/ ≠ /ɔ/: *ptcp. sḡjo* »sjeo« : *ptcp. sḡjō* »sijao«; 9. /o/ ≠ /ō/: *do* : *dō* »dol«; 10. /o/ ≠ /ī/: *Gsg. vòla* : *vìla*; 11. /o/ ≠ /ū/: *Gsg. kòla* : *kùla*; 12. /ō/ ≠ /a/: *sō* »sol« : *sa*; 13. /ō/ ≠ /e/: *bōg* : *bḡg*; 14. /ō/ ≠ /o/: *pō* »pol« : *po*; 15. /ō/ ≠ /i/: *dōm* : *ḏim*; 16. /ō/ ≠ /u/: *Gpl. drōgā* : *F drùgā*; 17. /ō/ ≠ /ɾ/: *pōs* »post« : *pḡs* »prst«; 18. /ō/ ≠ /ā/: *nōs* : *GApl. nās*; 19. /ō/ ≠ /ē/: *dvōr* : *dvēr*; 20. /ō/ ≠ /ɔ/: *pō* »pol« : *ptcp. pō* »pao«; 21. /ō/ ≠ /ī/: *krōv* : *krīv*; 22. /ō/ ≠ /ū/: *dōb* : *dūb*.

2.1.4 /ɔ/

/ɔ/ je poluotvoreni stražnji zaobljeni dugi vokal: [ɔ:]. Jezik leži na dnu usne šupljine, a vrh mu dira donje sjekutiće. Usne su skupljene i zaobljene, ali manje nego u [o]. Nema kratkoga [ɔ].⁴ Primjeri: *zōva* [zō:va], *ptcp. rēkō* [rēkɔ:].

Minimalni su parovi: 1. /ɔ/ ≠ /a/: *zō* »zao« : *za*; 2. /ɔ/ ≠ /e/: *ptcp. pòslō* »poslao« : *Apl. pòsle*; 3. /ɔ/ ≠ /o/: *ptcp. dō* »dao« : *do*; 4. /ɔ/ ≠ /i/: *ptcp. prō* »prao« : *pri*; 5. /ɔ/ ≠ /u/: *ptcp. sīsō* : *Asg. sīsū*; 6. /ɔ/ ≠ /ɾ/: *sōpa* »salpa« : *Gsg. sḡpa*; 7. /ɔ/ ≠ /ā/: *ptcp. dōdō* »dodao« : *3sg. dōdā*; 8. /ɔ/ ≠ /ē/: *ptcp. ùmrō* : *3sg. ùmrē*; 9. /ɔ/ ≠ /ō/: *pō sō* »po sol« : *pòsō* »posao«; 10. /ɔ/ ≠ /ī/: *ptcp. trō* »trao« : *trī*; 11. /ɔ/ ≠ /ū/: *ptcp. sḡjō* »sijao« : *3pl. sḡjū*.

2.1.5 /i/ i /ī/

/i/ je visoki prednji nezaobljeni kratki vokal: [i]. Usne su u kutovima razmaknute, ali manje nego u [e]. Srednji je dio jezika blizu tvrdoga nepca, a vrh mu se opire o donje sjekutiće. Vilica zjapi manje nego u [e]. Kvantitet ne mijenja artikulaciju: /i/ je [i:]. Primjeri: *pīlič* [pīliʃ], *mīr* [mī:r], *igra* [igra], *vīla* [vī:la], *nōvī zūbi* [nōvi: zū:bi].

Minimalni su parovi: 1. /i/ ≠ /a/: *čīs* »čist« : *čās*; 2. /i/ ≠ /e/: *Npl. svī* : *N svē*; 3. /i/ ≠ /o/: *tīč* »ptič« : *tōč* »umak«; 4. /i/ ≠ /u/: *grīpa* : *grūpa*; 5. /i/ ≠ /ɾ/: *mīš* : *mḡš*; 6. /i/ ≠ /ā/: *čīr* : *čār*; 7. /i/ ≠ /ē/: *čīs* »čist« : *čēs*; 8. /i/ ≠ /ɔ/: *2sg. ùmri* : *ptcp. ùmrō*; 9. /i/ ≠ /ō/: *līm* : *lōm*; 10. /i/ ≠ /ī/: *pīlo* »pojilo« : *ptcp. pīlo*; 11. /i/ ≠ /ū/: *pīt* »piti« : *pūt*; 12. /ī/ ≠ /a/: *mī* : *mā* »ali«; 13. /ī/ ≠ /e/: *Gsg. pīra* : *Gsg. pēra*; 14. /ī/ ≠ /o/: *Apl. mīre* »zidine« : *mōre*; 15. /ī/ ≠ /i/: *mī* : *Dsg. mi*; 16. /ī/ ≠ /u/: *līk* : *lūk*; 17. /ī/ ≠ /ɾ/: *Gpl. pīvā* : *F pḡvā*; 18. /ī/ ≠ /ā/: *kīp* : *kāp*; 19. /ī/ ≠ /ē/: *nōvī* : *Apl. nōvē*; 20. /ī/ ≠ /ɔ/: *3sg. vrī* »vrije« : *ptcp. vrō* »navro«; 21. /ī/ ≠ /ō/: *vī* : *vō* »vol«; 22. /ī/ ≠ /ū/: *1sg. pīšēn* : *1sg. pūšēn*.

⁴Cf. Budmani (1883:156): »Kad je *ô* postalo slijevañem od *ao*, ima ñeki osobiti glas, malo otvoreniji nego u drugom slućaju; tako n. p. *o* kod *dô* (part. od *dati*), *prôdô* (part. od *prodati*), *pô* (part. od *pasti*) izgovara se kao u talijanskoj rijeći *oro* zlato, u ñemaćkoj *sondern*, u engleskoj *born*; a kod *dô* (osnova *dol*), *prôdô* (-*ol*), *pô*(*pol*) kao u tal. *ora* ura, ñem. *Sohn*, u engl. *borne*«. Ovu Budmanijevu opasku kasniji istraživaći nisu opazili.

2.1.6 /u/ i /ū/

/u/ je visoki stražnji zaobljeni kratki vokal: [u]. Usne su skupljene, zaobljene i strše prema van. Stražnji je dio jezika povučen natrag i uzdignut prema mekom nepcu. Vrh je jezika spušten. Kvantitet ne mijenja artikulaciju: /ū/ je [u:]. Primjeri: *rūpa* [rūpa], *vūk* [wú:k], *mūxa* [mūxa], *rūka* [rū:ka], *3pl. idū* [iđu:], *1sg. mōgu* [mōgu].

Minimalni su parovi: 1. /u/ ≠ /a/: *3sg. kùkā* »zapomagati« : *3sg. kākā*; 2. /u/ ≠ /e/: *Gsg. rùžē* : *3sg. rēžē*; 3. /u/ ≠ /i/: *uz* : *iz*; 4. /u/ ≠ /o/: *gūs* »užitak« : *gòs* »gost«; 5. /u/ ≠ /ɽ/: *tūka* : *tṛka*; 6. /u/ ≠ /ā/: *grūda* : *Gsg. grāda*; 7. /u/ ≠ /ē/: *pūt* »prema« : *pēt*; 8. /u/ ≠ /ō/: *Dsg. vūku* : *ptcp. vūkō* »vukao«; 9. /u/ ≠ /ō/: *su* »s« : *sō* »sol«; 10. /u/ ≠ /i/: *3sg. štūcā* : *Gpl. štūcā* »daska«; 11. /u/ ≠ /ū/: *dūg* : *dūg*; 12. /ū/ ≠ /a/: *mūk* : *māk*; 13. /ū/ ≠ /e/: *3sg. vūcē* : *vēcē* »večer«; 14. /ū/ ≠ /i/: *Gsg. vūka* : *vīka*; 15. /ū/ ≠ /o/: *Gsg. lūžē* : *3pl. lōžē*; 16. /ū/ ≠ /u/: *lūk* : *lūk*; 17. /ū/ ≠ /ɽ/: *Gsg. kūma* : *kṛma*; 18. /ū/ ≠ /ā/: *mūs* »musti« : *mās* »mast«; 19. /ū/ ≠ /ē/: *lūd* : *lēd*; 20. /ū/ ≠ /ō/: *3pl. vūkū* : *ptcp. vūkō* »vukao«; 21. /ū/ ≠ /ō/: *zūb* : *zōb*; 22. /ū/ ≠ /i/: *ptcp. vūkō* : *ptcp. vīkō* »vikao«.

2.1.7 /ɽ/

/ɽ/ je alveolarni kratki vokal: [ɽ]. Artikulira se isto kao sonant [r] samo što je dodir jezika i alveola širi, a broj titraja veći. Nema dugoga [ɽ:]. Fakultativno se artikulira kao [ɛr]. U tome se slučaju uz njega pojavljuje neutralni srednji kratki vokal [ə]. To je šva samo fon. Primjeri: *pṛṣ* [pɽṣ] i [pəɽṣ], *tṛg* [tɽg] i [təɽg], *kṛsta* [kɽṣta] i [kəɽṣta], *sṛna* [sɽna] i [səɽna], *ptcp. sàṛṭ* [səɽɽṭ] i [səɽəɽṭ].

Minimalni su parovi: 1. /ɽ/ ≠ /a/: *tṛk* : *tāk* »petas«; 2. /ɽ/ ≠ /e/: *mṛk* : *mèk*; 3. /ɽ/ ≠ /i/: *bṛk* : *bīk*; 4. /ɽ/ ≠ /o/: *ptcp. sṛkō* »srkao« : *sōkō* »sokol«; 5. /ɽ/ ≠ /u/: *pṛtit* : *pūt* »uplitati«; 6. /ɽ/ ≠ /ā/: *Gpl. dṛvā* : *3sg. dāva*; 7. /ɽ/ ≠ /ē/: *Gsg. dṛva* : *dēva*; 8. /ɽ/ ≠ /ō/: *sṛpa* : *sōpa* »salpa«; 9. /ɽ/ ≠ /ō/: *kṛv* : *kōv*; 10. /ɽ/ ≠ /i/: *sṛna* : *Gsg. sīna*; 11. /ɽ/ ≠ /ū/: *kṛpit* »zašiti« : *kūpit*.

2.1.8 /iē/

/iē/ je dugi silazni diftong: [ie:]. Počinje kao [i], a završava kao [e:]. Kada je kratak nije diftong: /je/ je [je]. Fakultativno se artikulira i kao [je:]. U takvim idiomima prema tome nema diftonaga. Primjeri: *grīēx* [griē:x] i [grjê:x], *riēka* [riē:ka] i [rjê:ka], *kōliēvka* [kōliē:vka] i [kōlje:vka].

Minimalni su parovi: 1. /iē/ ≠ /a/: *liēk* : *lāk*; 2. /iē/ ≠ /e/: *biēg* : *bēg*; 3. /iē/ ≠ /i/: *tiēsak* : *tīsak*; 4. /iē/ ≠ /o/: *riēka* : *Gsg. rōka*; 5. /iē/ ≠ /u/: *liēk* : *lūk*; 6. /iē/ ≠ /ɽ/: *kriēsta* : *kṛsta*; 7. /iē/ ≠ /ā/: *mlīēko* : *adv. mlāko*; 8. /iē/ ≠ /ē/: *tiēk* : *tēk*; 9. /iē/ ≠ /ō/: *adv. slīēpo* : *slō po* »slao po«; 10. /iē/ ≠ /ō/: *biēg* : *bōg*; 11. /iē/ ≠ /i/: *piētō* »pijetao« : *ptcp. pītō* »pitao«; 12. /iē/ ≠ /ū/: *brīēs* »brijest« : *brūs*.

2.1.9 Sinteza

Istu riječ možemo zapisati i fonetski i fonološki; recimo, i /vũk/ i [wũ:k], i /mêso/ i [mê:šo]. U prvoj se transkripciji koriste jedni, a u drugome drugi simboli. Treba znati koji odgovara kojemu i zato ćemo najprije dati pregled korespondentnih simbola:

â	=	ä	ê:	=	ē	ö:	=	ó	i	=	i	ṛ̌	=	ṛ̌̇
â	=	ǎ	ě:	=	è	ȯ:	=	ō	û	=	ù	ṛ̌̇	=	ṛ̌̇̇
â:	=	â	ě:	=	é	o	=	o	û	=	ú	ṛ̌	=	ṛ̌̇
ǎ	=	à	e:	=	ē	î	=	ï	û:	=	û	ə	=	/
ǎ:	=	á	e	=	e	î	=	í	ÿ	=	ÿ	ô:	=	ō
a:	=	ā	ô	=	ö	î:	=	î	ÿ:	=	ÿ	ɔ:	=	ō
a	=	a	ô	=	ó	ÿ	=	ÿ	u:	=	ū	ie:	=	iē
ê	=	è	ô:	=	ō	ÿ:	=	ÿ	u	=	u	iê:	=	iē̇
ê	=	ě	ö	=	ò	i:	=	ī	ṛ̌	=	ṛ̌̇	ič:	=	ič̇

O broju silabemskih fona ovisi jačina vokalnosti. To je svojstvo karakteristično za južnoslavenske jezike, a proizlazi iz interakcije fonološkoga i prozodijskoga sistema. Što je više prozodema, više i je i vokalnih fonema i vokalnost je prema tome jača. Novoštokavski govori u pravilu imaju oko 39 silabemskih fona. Budući da ih dubrovački ima 45, za nj možemo reći da je natprosječno vokalan. Iako je drukčiji po sastavu, isti broj fona ima i konavoski govor.⁵

Od štokavskih slabiju vokalnost u dubrovačkome kraju pokazuju čakavski govori.⁶ Recimo, korčulanski je čakavski govor s 35 fona u odnosu na dubrovački slabije vokalan, ali je jače vokalan od, recimo, čakavskoga govora Pučišća na Braču jer taj govor zbog konzervativnoga prozodijskog sistema pokazuje vokalnost od samo 25 fona.⁷ Od korčulanskoga je opet po vokalnosti jači trpanjski s 42 fona, a i jedan i drugi su za čakavske govore natprosječno jaki jer su štokavizirani nekim govorom iz susjednoga dijasistema.⁸

U dubrovačkome govoru silabemi mogu biti i kratki i dugi. Koliko dugi? Otprilike za moru ili pola more duži od kratkih: za cijelu moru uglavnom u toničkome, a za pola more u atoničkome položaju. U atoničkome se položaju kratki silabemi reduciraju na pola more, ali u toničkome položaju redukcije nema. Vidjeli smo dakle da se silabemi jasno razlikuju po relativnoj kvantiteti. No, s razlikom se u kvantiteti javlja u nekim slučajevima i razlika u kvaliteti. Zato je bilo potrebno odvojeno analizirati duge i kratke vokale. Naime, osim

⁵Cf. Kašić (1995:259–261).

⁶O vokalnosti u čakavskome v. u Moguš, M. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školaska knjiga, pp. 24–27.

⁷Cf. Šimunović, P. 2009. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga, p. 21. Sličnu vokalnost pokazuje i bolski, a jaču poput korčulanskoga štokavizirani govor Selaca (*op. cit.*, p. 22).

⁸Podaci su za korčulanski uzeti prema Kalogjera, D. et al. 2008. *Rječnik govora grada Korčule*. Zagreb: Novi Liber, p. ix–xi, a za trpanjski prema Milas, M. 1891. »Današnji trpański dijalekat«. *Rad JAZU* 103, pp. 68–72 u usporedbi s Ferenc, F. i I. Ferenc. 2001. *Riči trpanjskog govora*. Split.

što su distinktivno duži dugi su vokali u usporedbi s kratkima i redundantno zatvoreni, npr. [a] : [a:], [o] : [o:]. Usp. [gǫ:va, ɔ:vʦa]. Redundancija se u nekim idiomima iz sistema dugih vokala proširila i na kratke pa se tako osim [a] i [o] javljaju i kratki retrahirani [a̠] i [o̠].

Iz onoga se što smo do sada vidjeli čini da se u artikulaciji vokala mjesto pomiče jedino unatrag. Ali to nije uvijek tako. Dapače, dubrovački je govor prepoznatljiv i po poluotvorenome [ɔ:].⁹ Pomak je od [o] do [ɔ:] pomak unaprijed i po svemu osim po smjeru odgovara pomaku od [o] do [ɔ:]. No, možemo li i pomak do [ɔ:] analizirati kao pomak unatrag? Možemo; iz historijskih je razloga, kojima se ovdje nećemo baviti, jasno da je [ɔ:] rezultat simultanoga pomaka [a] unatrag i [o] unaprijed tj. sudara na stražnjoj osi artikulacije.

Opće su fakultativne varijacije silabema u dubrovačkome govoru: 1. veći ili manji stupanj zatvorenosti u slučaju [a] : [a], [ɔ] : [o], [ɔ:] : [o:]; 2. veći ili manji stupanj zaobljenosti u slučaju [a:] : [ɔ:]; 3. oscilacija između vokalnosti ili sonantnosti u slučaju [ɾ] : [ɛr]. Varijante su tipa [rô:g] : [rô:g], [mǫ̠:d̠] : [mǫ̠:d̠], [bǫ̠k] : [bêrk] stoga idiomatske naravi.

Artikulacija je silabemskih fona slična i u okolnim govorima dubrovačkoga kraja, ali ne bez iznimke. Tako se /ǫ̠/, za koje smo rekli da se u Dubrovniku artikulira kao zaobljeno [ɔ:], na Lopudu i Mljetu prema mojim podacima artikulira više-manje nezaobljeno.¹⁰ S druge strane pretežno zaobljen izgovor ima većina primorskih i konavoskih govora, ali se u njima taj glas javlja sporadično.¹¹

U dijelu se Konavala, točnije u selima Drvenik i Dubravka, /ǫ̠/ umjesto dugo artikulira superdugo, tj. kao [ɔ:]. Npr. u [mlǫ̠::d] ili [mnǫ̠::d]. Na isti se način u tim mjestima artikuliraju i drugi dugi vokali. To znači da nema razlike između dužine i superdužine s obzirom na zaobljenost. U Drvniku se i Dubravci tako bez razlike zatiče [e::, ɔ::, i::, u::, ə::, r::, ie::], npr. [pê::t], [bô::r], [kri::v] itd.

U članku sam (2009:88, bilješka 4) predložio da je »općeniti zakon dubrovačkoga dijalekta da se stražnji samoglasnik duži tako da se diftongizira prvim višim stražnjim samoglasnikom. Prema tome je /ǫ̠/ = /oǫ̠/ i /ɔ̠/ = /uɔ̠/, a može biti čak i /ē/ = /iē/ tj. /ě/ (hiperjekavizam). Ta zakonitost ostaje da se ispita«. Zanimljivo je da se pretpostavka o hiperjekavizmu, koja je bila ostala da se ispita, pokazala ispravnom u trpanjskom govoru gdje je svako [e:] ustvari [je:], npr. *večjeras* [vetʃjê:ras], *Jéle* [jjê:le] i sl.¹²

Razlika između zatvorenoga [ɔ:] i otvorenoga [ɔ:] ne postoji na području cijeloga dijasistema: samo zatvoreno u pravilu imaju šipanski, lopudski, mljetski i konavoski, a zatvoreno i otvoreno drugi govori, npr. na Mljetu je i u Konavlima

⁹ Cf. bilješku 4. Više o tom glasu *v.* u Ligorio (2009)

¹⁰ Za razliku od stanja u Budmanijevo vrijeme (1883:156): »Po otocima a i u Dubrovniku i u Cavtatu (no samo od mañine) dugi se samoglasnik *a* izgovara srednjim glasom između *a* i *o*«.

¹¹ Za konavoski cf. Kašić (1995:259): »Pojava nije karakteristična za sve predstavnike ovoga [konavoskoga, O.L.] govora. Kod informatora, koje smo smatrali nosiocima dijalekta, zatvoreno *ǫ̠* (koje je ponekad i labijalizovano) javlja se sporadično.«

¹² Cf. Milas (1891:69) o izgovoru [e:] u trpanjskome piše: »*e* se izgovara kao da je uza *ń* nekakav glas između *i* i *j*, ako je pred *ń* ili koji meki suglasnik, a to biva samo onda, kad je na *ń*emu dugi kojimudraga akcenat«.

dō i »dao« i »dol«, a u Župi je, kao i u Dubrovniku, »dol« *dō*, a »dao« je *dō*. Ali se čini da je u župskome i drugim govorima toga tipa pojava otvorenoga [ɔ:] fakultativna što nas dovodi do zaključka da je potekla iz dubrovačkoga govora gdje je obigatorna.

Osim otvorenoga se [ɔ:] nađe u nekim govorima i blago otvoreno [ɛ:], npr. [pɛ:t], [mɛ:d] itd. osobito u Primorju, Rožatu, Polaćama na Mljetu i po Lopudu. No, ova pojava, čini se, nema veze s paralelnom pojavom otvorenoga [ɔ:]. Tako govori u pravilu imaju po jedan otvoren glas, ili [ɔ:] ili [ɛ:], a samo u Župi ima i [ɔ:] i [ɛ:]. No, ni u ondje to [ɛ:] nema nikake veze s [ɔ:] jer nije poput toga fona nastao sudarom [a] i [e] tj. javlja se podjednako u riječi [jedāne:s] kao i u riječi [lɛ:d].

Osim kratkoga [ɾ] imaju svi konavoski i većina primorskih i otočkih govora i dugo [ɾ:]; Isključivo kratko [ɾ] sam zabilježio ili blizu Dubrovnika, kao u Župi i Rožatu, ili daleko, kao u Stonu i Trpnju. U artikulaciji razlika između [ɾ] i [ɛɾ] zna biti sporadična: oscilacije se javljaju i na individualnoj razini. U nekim župskim govorima ima čak slučajeva u kojima je u istome idiomu kratko [ɾ] bez, a dugo [ɔ:r] sa šva, npr. [ɛʁv], ali *Gpl.* [ɛɔ:rua:].

2.2 Sonanti

2.2.1 /m/

/m/ je zvučni bilabijalni nazal: [m]. Usne su zatvorene. Jezik je pasivan. Glasnice titraju. Meko je nepce spuštено. Zračna struja prolazi kroz nos. [m] se fakultativno na kraju riječi realizira kao [n] ili [̃]. Primjeri: *mrāv nēmā dōm* [mrā:v nɛ:ma: dō:m], *1sg. nēmān* [nɛ:ma:n] i [nɛ:mā:].

Minimalni su parovi: 1. /m/ ≠ /n/: *rāme* : *Apl. rāne*; 2. /m/ ≠ /n/: *Gsg. dīma* : *dīna*; 3. /m/ ≠ /r/: *Gsg. smèča* : *srèča*; 4. /m/ ≠ /l/: *mūka* : *Gsg. lūka*; 5. /m/ ≠ /ʎ/: [ū] : *mū*; 6. /m/ ≠ /v/: *mās* »mast« : *GApl. vās*; 7. /m/ ≠ /j/: *mēd* : *jēd*.

2.2.2 /n/

/n/ je zvučni dentalni nazal: [n]. Usne su pasivne. Lamina dira gornje, a vrh se jezika opire o donje sjekutiće. Glasnice titraju. Zračna struja prolazi kroz nos. Prema tome, to je ustvari laminalno [ŋ]. Primjeri: *nōs* [nō:s], *rāna* [rāna], *ūsna* [ūsna], *dān* [dā:n].

Minimalni su parovi: 1. /n/ ≠ /m/: *nōs* : *mōs* »most«; 2. /n/ ≠ /n/: *Gpl. kúnā* : *3sg. kúnā* »drijema«; 3. /n/ ≠ /r/: *3sg. gōnī* : *comp. gōrī*; 4. /n/ ≠ /l/: *3sg. nēmā* : *3sg. lēmā*; 5. /n/ ≠ /ʎ/: *žēna* : *žēla*; 6. /n/ ≠ /v/: *Gpl. brānā* : *Gpl. brāvā*; 7. /n/ ≠ /j/: *ne* : *3sg. je*.

2.2.3 /ń/

/ń/ je zvučni palatalni nazal: [ɲ]. Usne su pasivne. Prednji dio jezika dira sjekutiće i alveole. Rubovi su spuštени. Glasnice titraju. Meko je nepce spuštено

pa zračna struja prolazi kroz nos. Primjeri: *nūx* [nû:x], *dīna* [dī̃na], *lānski kōn* [lā̃n̥ski: kō̃n].

Minimalni su parovi: 1. /ń/ ≠ /n/: *nōrit* »roniti« : *mōrit*; 2. /ń/ ≠ /m/: *comp. rānī* : 3sg. *rānī*; 3. /ń/ ≠ /r/: *pān* : *pār*; 4. /ń/ ≠ /l/: Gsg. *kōna* : Gsg. *kōla*; 5. /ń/ ≠ /ʎ/: *mūna* : Gsg. *mūla*; 6. /ń/ ≠ /v/: Gsg. *kōna* : Gsg. *kōva*; 7. /ń/ ≠ /j/: Gsg. *nūxa* : *júxa*.

2.2.4 /r/

/r/ je zvučni alveolarni vibrant: [r]. Usne su opuštene. Vrh jezika titra na alveolima dodirujući ih 2 ili 3 puta. Glasnice titraju. Meko je nepce podignuto pa struja prolazi kroz usta. Primjeri: *rāk* [rāk], *pēro* [pēro], *vātra* [vā̃tra], *cār* [cār].

Minimalni su parovi: 1. /r/ ≠ /m/: *rāk* : *māk*; 2. /r/ ≠ /n/: *rōsa* : Gsg. *nōsa*; 3. /r/ ≠ /ń/: 3sg. *dīrā* : Gpl. *dīnā*; 4. /r/ ≠ /l/: *ptcp. srō* : *ptcp. slō*; 5. /r/ ≠ /ʎ/: *grīva* : *gļīva*; 6. /r/ ≠ /v/: *rūka* : Gsg. *vūka*; 7. /r/ ≠ /j/: *rōd* : *jōd*.

2.2.5 /l/

[l] je zvučni dentalni lateralni aproksimant. Usne su opuštene. Lamina dira gornje sjekutiće, a vrh jezika donje. Srednji mu je i stražnji dio dignut. Zračna struja prolazi kroz usta. Ustvari je to [l̥]. Primjeri: *lēd* [l̥é:d̥], *kōlo* [kō̃lo], *sēdlo* [s̥é̃d̥lo], *šnicel* [ʃn̥it̥sel̥].

Minimalni su parovi: 1. /l/ ≠ /m/: *mālī* : 3sg. *māmī*; 2. /l/ ≠ /n/: *vīla* : Gsg. *vīna*; 3. /l/ ≠ /ń/: *bāla* »slina« : *bāna* »kupaonica«; 4. /l/ ≠ /r/: 3sg. *pālī* : 3sg. *pārī*; 5. /l/ ≠ /ʎ/: *ptcp. bīla* : Gsg. *bīla*; 6. /l/ ≠ /v/: *lōza* : Gsg. *vōza*; 7. /l/ ≠ /j/: *lōš* : *jōš*.

2.2.6 /ʎ/

/ʎ/ je zvučni palatalni lateralni aproksimant: [ʎ]. Usne su pasivne. Jezik prednjim dijelom dodiruje gornje sjekutiće, alveole i prednje tvrdo nepce, a vrh mu se opire o donje sjekutiće. Rubovi su mu sa strana spuštjeni. Glasnice titraju. Fakultativno se artikulira i kao [j]. Primjeri: *lētō* [l̥é̃t̥o] i [j̥é̃t̥o], *pōle* [pō̃le] i [pō̃je], *bīka* [bī:ka] i [bī:jka], *krāļ* [krâ:ʎ] i [krâ:j].

Minimalni su parovi: 1. /ʎ/ ≠ /m/: *ū dāļ* : 1sg. *ūdām*; 2. /ʎ/ ≠ /n/: *dāļ* : *dān*; 3. /ʎ/ ≠ /ń/: *mļēt* »mljeti« : *mñēt* »mniti«; 4. /ʎ/ ≠ /r/: Gpl. *kļōvā* : Gpl. *krōvā*; 5. /ʎ/ ≠ /l/: *vōļa* : Gsg. *vōla*; 6. /ʎ/ ≠ /v/: *ū dāļ* : *ūdāv*; 7. /ʎ/ ≠ /j/: *dāļ* : 2sg. *dāj*.

2.2.7 /v/

/v/ je zvučni labiodentalni aproksimant: [v]. Usne su zaobljene i približene jedna drugoj; jezik je povučen unatrag. Glasnice titraju. Primjeri: *vrāg* [vrâ:g], *sōva* [s̥ō̃:va], *tīkva* [tī̃kva], *lōv* [l̥ō̃:v].

Minimalni su parovi: 1. /v/ ≠ /m/: *nīva* : DLlpl. *nīma*; 2. /v/ ≠ /n/: *vāš* : *nāš*; 3. /v/ ≠ /ń/: *adv. vēdro* : *nēdro*; 4. /v/ ≠ /r/: 3sg. *zōvē* : Gsg. *zōrē*; 5. /v/

≠ /V/: *lūk* : *vūk*; 6. /v/ ≠ /V/: *Gpl. krāvā* : *Gpl. krālā*; 7. /v/ ≠ /j/: *krāva* : *Gsg. krāja*.

2.2.8 /j/

/j/ je zvučni palatalni aproksimant: [j]. Usne su pasivne, srednji je dio jezika podignut prema tvrdom nepcu gdje nastaje suženje. Glasnice titraju. Primjeri: *jēž* [jê:ʒ], *sūsjed* [sūs̩sjeɟ̚], *krāj* [krā:j].

Minimalni su parovi: 1. /j/ ≠ /m/: *jēd* : *mēd*; 2. /j/ ≠ /n/: *3sg. gōjī* : *3sg. gōnī*; 3. /j/ ≠ /ń/: *2sg. pīj* : *pīñi*; 4. /j/ ≠ /r/: *jēd* : *rēd*; 5. /j/ ≠ /V/: *jēd* : *lēd*; 6. /j/ ≠ /V/: *3sg. bōjī* : *comp. bōī*; 7. /j/ ≠ /v/: *krōj* : *krōv*.

2.2.9 Sinteza

Pregled odgovarajućih fonetskih i fonoloških simbola koje smo koristili u pret-hodnom dijelu:

~	=	~	r	=	r
m	=	m	l	=	l
n	=	n	ʎ	=	ʎ
ɲ	=	ń	j	=	j
ŋ	=	n	v	=	v

Kod fona se [n, l] umjesto apikalnoga odmah uočava karakteristično laminalan izgovor, npr. [ŋô:ŋo, ʎaraɟ̚]. Akustički je efekt koji dodir lamine i gornjih artikulatora proizvodi tzv. umekšan izgovor. Osim [n, l, r] mekoga su izgovora katkada i foni [ɲ, ʎ, r]. Laminalnost nije domaće nego arealno obilježje romanskoga podrijetla koje se u dubrovačkome govoru primilo djelovanjem sub-i adstrata.

[m] i [n] se mogu razlikovati svugdje osim na kraju riječi,¹³ npr. [ŋô:ʎ] : [mô:ʎ], [kû:ŋa] : [kû:ma], ali [đâ:ŋ] može isto tako biti i »dan« i »dam«. Budući da u tom položaju razlike nema, kažemo da su [m] i [n] tu neutralizirani. Tako nastaje arhifonem /N/ čije je temeljno obilježje, koje je proizašlo iz zajedničkih obilježja neutralnih fona, nazalnost. Neutralizacija je [m] i [n] na kraju riječi također arealna pojava koja se javlja na čitavom području od Slovenije do Albanije i Grčke.¹⁴

¹³ Cf. Budmani (1883:158): »m na svrhu riječi (no samo kod onih koji nepomniivo govore) postaje n, dapače može i nestati tim što samoglasnik pred nim steče nosni glas (rinezam) kao u francuskom i u pojačkom jeziku; tako se čuje *glědām, glědān, glědā* (a kroz nos), *ðsam, ðsan, osa, vīdīm, vīdīn, vīdi, rúkôm, rúkôn, rúkô*«.

¹⁴ Za neutralizaciju u čakavskome cf. Moguš, M. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga, pp. 79–82. Podrijetlom se ove pojave iz čakavske perspektive bavio Hraste, M. 1968. »Zur Übergang von -m in -n im Wortauslaut«. *Die Welt der Slaven* 1, pp. 87–96 (v. i pretisak »O prijelazu glasa m- u n- na kraju riječi«. *Filologija* 1970/6, pp. 69–75). On za razliku od Moguša ne vjeruje u romansko podrijetlo ove pojave. O tome bi pitanju trebalo opet razmisliti uzevši u obzir neutralizaciju μ i ν na kraju riječi u starogrčkome.

Opće su fakultativne varijacije sonanata u dubrovačkome govoru: 1. [ʎ] : [j]; 2. [ɲ] : [ŋ], npr. [ʎú:t̚] : [jú:t̚], [t̚úɲ] : [t̚úŋ]. Radi analogije bismo mogli očekivali [ʎ] : [j] i [ɲ] : [ŋ] ili [ʎ] : [j] i [ɲ] : [ŋ], ali se to ne zbiva pa su te varijacije međusobno neanalogne kao što se i vidi iz izraza [ʎ] : [j] :: [ɲ] : [ŋ] gdje analogije nema. Druga je varijacija znatno rjeđa od prve¹⁵ i implicira ju; naime, idiom s [ŋ] umjesto [ɲ] u pravilu ima i [j] umjesto [ʎ], ali idiom s [j] umjesto [ʎ] ne mora imati i [ŋ] umjesto [ɲ]. Idiomi koji imaju obje varijacije su radi stapanja varijanta [j, ŋ] s invarijantama [j, ŋ] po broju sonanata znatno siromašniji.

Fakultativna je i nazalizacija, npr. [ôšã] : [ôšãŋ], [zěŋo:n] : [zěŋo:], [îđe:] : [îđe:ŋ], [bô:ba] : [bô:mba]. Tu zapažamo još jednu implikaturu: da bi do nazalizacije došlo potrebno je da se nazali prije toga neutraliziraju i da tako nastane arhifonem. Za nj smo maloprije rekli da mu je temeljno obilježje nazalnost koja se onda realizira na prethodnome vokalu.

Izgovor je sonanata u dijasistemu manje-više ujednačen. Neutralizacije fonova [m] i [n] nema, recimo, ni u Dubravci niti u Konavlima niti u Majkovima niti u Primorju niti na Lopudu. S druge je strane ima na Šipanu pored Lopuda, u Slanome u Primorju i u Drveniku u Konavlima. Prema tako se kaotičnoj distribuciji može jedino zaključiti da se radi o idiomatskoj pojavi. Laminalnost je fonova [n, l] izostala u konavskim govorima, iako neki ondašnji idiomi znaju i to obilježje pokazati. Što se fakultativnih varijacija [ʎ] : [j] i [ɲ] : [ŋ] tiče, one su po distribuciji također kaotične, ali su u pravilu češće u Župi nego u Primorju i na otocima. Zamjena se [ʎ] s [j] smatra karakteristikom konavskog govora.¹⁶

2.3 Konsonanti

2.3.1 /p/ i /b/

/p/ i /b/ su bilabijalni okluzivi: [p] i [b]. Usne su pritisnute jedna uz drugu. Jezik je pasivan. U slučaju [p] glasnice miruju, a u slučaju [b] titraju. Zračna se struja otpušta kroz usta. Primjeri: *pūt* [pú:t̚], *kàpa* [kâpa], *kàplica* [kâpʎiçã], *rêp* [rê:p], *bràt* [brâ:t̚], *bàbe* [bâ:be], *adv. dobro* [d̚ôbro], *grêb* [grêb].

Minimalni su parovi: 1. /p/ ≠ /b/: *ptcp. p̄ijo* : *ptcp. b̄ijo*; 2. /p/ ≠ /f/: *ptcp. ùp̄* : *ptcp. ùf̄*; 3. /p/ ≠ /v/: *3sg. v̄ar̄i* : *3sg. p̄ar̄i*; 4. /p/ ≠ /t/: *p̄òp* : *t̄òp*; 5. /p/ ≠ /d/: *ptcp. pr̄* : *ptcp. dr̄*; 6. /p/ ≠ /k/: *p̄òs* »post« : *k̄òs*; 7. /p/ ≠ /g/: *Gsg. kr̄àja* : *gr̄àja*; 8. /b/ ≠ /p/: *ptcp. b̄* : *ptcp. p̄* »pao«; 9. /b/ ≠ /f/: *fjèlica* »feta« : *bjèlica* »vrsta zmije«; 10. /b/ ≠ /v/: *Gsg. b̄da* : *v̄da*; 11. /b/ ≠ /t/: *Gsg. z̄řna* : *Gsg. t̄řna*; 12. /b/ ≠ /d/: *ptcp. b̄* : *ptcp. d̄* »dao«; 13. /b/ ≠ /k/: *b̄òs* : *k̄òs*; 14. /b/ ≠ /g/: *br̄ada* : *Gsg. gr̄ada*.

¹⁵Prvi je varijaciju [ʎ] : [j] opisao Budmani (1883:157): »Neki, ali samo mañi broj, koji nepomáivo izgovaraju, ne razlikuju / od j, i govore n. pr. *boje, uje* mj. *boje, uje*«, a kasnije ju je spomenuo i Rešetar (1907:123): »j für / kann man im allgemeinen in Ragusa hören«.

¹⁶Cf. Kašić (1995:280–283). U konavskome se govoru [ʎ] gotovo uvijek mijenja s [j], cf. *čejáde*, *fámija*, *jèguja*, *kúkoj*, *pòsteja* itd.

2.3.2 /t/ i /d/

/t/ i /d/ su dentalni okluzivi: [t] i [d]. Usne su pasivne. Lamina dira gornje sjekutiće, a vrh jezika donje. Prema tome [t] [d] su simbolički [t̪] i [d̪]. U slučaju [t̪] glasnice miruju, a u slučaju [d̪] titraju. Primjeri: *tākō* [t̪ākō:], *šito* [š̪it̪o], *mētla* [m̪ēt̪la]; *dīm* [d̪ím], *vōda* [v̪ōda], *ōndā* [ō̪nda:].

Minimalni su parovi: 1. /t/ ≠ /d/: *trāg* : *drāg*; 2. /t/ ≠ /s/: *šisa* : *F šita*; 3. /t/ ≠ /z/: *trāk* : *zrāk*; 4. /t/ ≠ /c/: *t̪n* : *c̪n*; 5. /t/ ≠ /b/: *ptcp. tr̪* : *ptcp. br̪* »brao«; 6. /t/ ≠ /p/: *ptcp. tr̪* : *ptcp. pr̪* »prao«; 7. /t/ ≠ /k/: *ptcp. tr̪* : *kr̪* »krao«; 8. /t/ ≠ /g/: *Gpl. nōtā* : *Gpl. nōgā*; 9. /d/ ≠ /t/: *lēd* : *lēt*; 10. /d/ ≠ /s/: *sō* »sol« : *dō* »dol«; 11. /d/ ≠ /z/: *ptcp. d̪* »dao« : *z̪* »zao«; 12. /d/ ≠ /c/: *d̪ven* : *c̪ven*; 13. /d/ ≠ /b/: *ptcp. d̪* »dao« : *ptcp. b̪*; 14. /d/ ≠ /p/: *ptcp. d̪* »dao« : *ptcp. p̪* »pao«; 15. /d/ ≠ /k/: *ko* : *do*; 16. /d/ ≠ /g/: *gō* »gol« : *dō* »dol«.

2.3.3 /k/ i /g/

/k/ i /g/ su velarni okluzivi: [k] i [g]. Usne su pasivne; stražnji dio jezika dira meko nepce. Prednji dio jezika miruje. U slučaju [k] glasnice miruju, a u slučaju [g] titraju. Primjeri: *kāmēn* [kâmē:n̪], *rūka* [rũ:ka], *gūška* [gũška], *bik* [bik]; *gōs* [gōš̪], *tūga* [tũ:ga], *igra* [ĩgra], *rōg* [rô:g].

Minimalni su parovi: 1. /k/ ≠ /g/: *Gsg. kōla* : *F gōla*; 2. /k/ ≠ /x/: *kīp* : *xīp*; 3. /k/ ≠ /b/: *krāk* : *brāk*; 4. /k/ ≠ /p/: *ko* : *po*; 5. /k/ ≠ /t/: *kād* : *tād*; 6. /k/ ≠ /d/: *Gsg. kēsē* : *dēsē* »deset«; 7. /g/ ≠ /k/: *adv. gōri* : *Dsg. kōri*; 8. /g/ ≠ /x/: *dūg* : *dūx*; 9. /g/ ≠ /b/: *grāna* : *brāna*; 10. /g/ ≠ /p/: *glāva* : *F plāva*; 11. /g/ ≠ /t/: *vrāg* : *vrāt*; 12. /g/ ≠ /d/: *gāj* : *2sg. dāj*.

2.3.4 /f/

/f/ je bezvučni labiodentalni frikativ: [f]. Donja usna dira gornje sjekutiće. Jezik i glasnice miruju. Primjeri: *fāla* [fā:la], *kāfa* [kāfa].

Minimalni su parovi: 1. /f/ ≠ /b/: *ptcp. ùf̪* »ufao« : *ptcp. ùb̪*; 2. /f/ ≠ /p/: *ptcp. ùf̪* : *ptcp. ùp̪* »upao«; 3. /f/ ≠ /s/: *fāla* : *sāla*; 4. /f/ ≠ /z/: *ptcp. ùf̪* : *ptcp. ùz̪* »uzeo«; 5. /f/ ≠ /š/: *ptcp. ùf̪* : *ptcp. ùš̪* »ušao«; 6. /f/ ≠ /ž/: *ptcp. ùf̪* : *ptcp. ùž̪* »običavao«; 7. /f/ ≠ /x/: *Dsg. Frānu* : *Asg. xrānu*.

2.3.5 /s/ i /z/

/s/ i /z/ su dentalni frikativi: [s] i [z]. Usne su malo razmaknute i unatrag povučene. Lamina se jezika primiće gornjim sjekutićima gdje nastaje suženje. Vrh se jezika opire o donje sjekutiće. Radi se dakle o [s̪] i [z̪]. U slučaju [s̪] glasnice miruju, a u slučaju [z̪] titraju. [z̪] se fakultativno artikulira kao [d̪z̪], ali rijetko. Primjeri: *šir* [š̪ír], *mēso* [m̪ê:šo], *Npl. kōsti* [k̪ōšt̪i], *nōs* [n̪ô:s̪]; *zūb* [z̪û:b], *kōza* [k̪ōza], *ùzda* [ùz̪da], *vēz* [v̪ê:z̪]; *spēnza* [sp̪ê:n̪d̪za], *brōnza* [br̪ô:n̪d̪za].

Minimalni su parovi: 1. /s/ ≠ /z/: *kōsa* : *kōza*; 2. /s/ ≠ /t/: *pēs* : *pēt*; 3. /s/ ≠ /d/: *mēso* : *mēdo*; 4. /s/ ≠ /c/: *bōca* : *F bōsa*; 5. /s/ ≠ /f/: *kāsa* : *kāfa*; 6. /s/ ≠ /š/: *plās* »plast« : *plāš* »plašt«; 7. /s/ ≠ /ž/: *nōs* : *nōž*; 8. /s/ ≠ /x/: *slāp* : *xlāp*;

9. /z/ ≠ /s/: *Gsg. zŕŕna : sŕŕna*; 10. /z/ ≠ /t/: *zóna : tóna*; 11. /z/ ≠ /d/: *zùb : dùb*;
 12. /z/ ≠ /c/: *Gsg. zŕŕna : F cŕŕna*; 13. /z/ ≠ /f/: *Gpl. zálā : Gpl. fálā*; 14. /z/ ≠ /š/: *ptcp. ùzē »uzeo« : ptcp. ùšē »ušao«*; 15. /z/ ≠ /ž/: *kòsa : kòža*; 16. /z/ ≠ /x/:
3sg. xújī : 3sg. zújī.

2.3.6 /š/ i /ž/

/š/ i /ž/ su alveolarni frikativi [ʃ] i [ʒ]. Usne su neznatno ispučene. Jezik je povučen unatrag. Vrh mu se primiče alveolima gdje nastaje suženje. U slučaju [ʃ] glasnice miruju, a u slučaju [ʒ] titraju. Primjeri: *šēs [ʃé:s]*, *sūša [sū:ʃa]*, *pūška [pūʃka]*, *mīš [míʃ]*; *žīv [ží:v]*, *kòža [kòʒa]*, *núžda [nū:ʒda]*, *lāž [lā:ʒ]*.

Minimalni su parovi: 1. /š/ ≠ /ž/: *3sg. būši : Lsg. būži »rupa«*; 2. /š/ ≠ /č/: *šēs »šest« : čēs »čest«*; 3. /š/ ≠ /đ/: *Gpl. šākā : Gpl. đākā*; 4. /š/ ≠ /f/: *3sg. fālī : 3sg. šālī*; 5. /š/ ≠ /s/: *māška »mačka« : māska*; 6. /š/ ≠ /z/: *3sg. plāši : 3sg. plāzī*; 7. /š/ ≠ /x/: *3sg. kùšā : 3sg. kùxā*; 8. /ž/ ≠ /š/: *i spúži »i puževi« : 2sg. ispúši*; 9. /ž/ ≠ /č/: *i spúži »i puževi« : 2sg. ispúči*; 10. /ž/ ≠ /đ/: *N žīvo : Vsg. Đīvo*; 11. /ž/ ≠ /f/: *žēna : Gsg. fēna*; 12. /ž/ ≠ /s/: *žīv : sīv*; 13. /ž/ ≠ /z/: *žž »žao« : zž »zao«*; 14. /ž/ ≠ /x/: *xār : žār*.

2.3.7 /x/

/x/ je bezvučni velarni frikativ: [x].¹⁷ Usne su pasivne. Stražnji je dio jezika uzdignut prema mekomu nepcu gdje nastaje suženje. Glasnice miruju. Primjeri: *xōd [xô:d̥]*, *júxa [jū:xa]*, *dāx [dá:x]*.

Minimalni su parovi: 1. /x/ ≠ /k/: *ptcp. xrō »hrl« : ptcp. krō »krao«*; 2. /x/ ≠ /g/: *xlādan : glādan*; 3. /x/ ≠ /f/: *xrāna : Gsg. Frāna*; 4. /x/ ≠ /s/: *xrām : srām*; 5. /x/ ≠ /z/: *slūx : slūz*; 6. /x/ ≠ /š/: *N sūxo : Vsg. sūšo*; 7. /x/ ≠ /ž/: *Gsg. strāxa : strāža*.

2.3.8 /c/

/c/ je bezvučna dentalna afrikata: [tʃ]. Govorni su organi najprije u položaju za [t] pa za [s]. Glasnice miruju. Artikulira se mekše nego inače jer je u prvome dijelu ustvari [tʃ] a ne [t]. Fakultativno se artikulira [tʃ], skoro kao frikativ [ʃ]. Primjeri: *cār [tʃâr]* i [tʃâr], *2sg. rēci [rēʃi]* i [rēʃi], *Npl. mōmci [mô:mʃi]* i [mô:mʃi], *lōvac [lô:vaʃ]* i [lô:vaʃ].

Minimalni su parovi: 1. /c/ ≠ /t/: *čič »studen« : tič »ptić«*; 2. /c/ ≠ /d/: *ptcp. cŕkō : ptcp. đŕkō*; 3. /c/ ≠ /s/: *ptcp. cŕkō : ptcp. sŕkō*; 4. /c/ ≠ /z/: *3sg. tūcā : F tūđā*; 5. /c/ ≠ /đ/: *Gpl. pūcā : 3sg. pūđā*; 6. /c/ ≠ /č/: *Gpl. bōcā : Gpl. bōčā*.

¹⁷Prvi je velarnu artikulaciju opisao Budmani (1886:2): »H si pronunzia con forte aspirazione gutturale come il χ dei Greci odierni o il ch tedesco«. Naime, u novogrčkome se χ izgovara kao i u starogrčkome, a pod njemačkim se *ch* misli na tzv. *Ach-Laut*

2.3.9 /č/ i /đ/

/č/ i /đ/ su alveolarne afrikate: [tʃ] i [dʒ]. Govorni su organi najprije u položaju za [t, d] pa za [ʃ, ʒ]. Usne su ispučene. Alveole bez razlike dira ili lamina ili vrh jezika. U slučaju [tʃ] glasnice mirju, a u slučaju [dʒ] titraju. Artikuliraju se mekše nego inače jer u prvome dijelu ustvari imaju [t, d]. Fakultativno se artikuliraju skoro pa frikativno, kao [tʃ] i [dʒ]. Primjeri: *čàs* [tʃâs] i [tʃâs̺], *čūd* [tʃû:d̺] i [tʃû:d̺], *1sg. mùčīn* [mùtʃi:n̺] i [mùtʃi:n̺], *kùča* [kùtʃa] i [kùtʃa], *ključ* [klù:tʃ] i [klù:tʃ], *nôč* [nô:tʃ] i [nô:tʃ]; *đak* [dʒâ:k] i [dʒâ:k], *mèda* [mèdʒa] i [mèdʒa], *gvòžđe* [gvòzʒe] i [gvòzʒe], *s̺đba* [s̺tʃdʒba] i [s̺tʃdʒba], *žèđ* [žè:dʒ] i [žè:dʒ].

Minimalni su parovi: 1. /č/ ≠ /đ/: *čāvō* »čavao« : *đāvō* »đavao«; 2. /č/ ≠ /š/: *čèsan* »češnjak« : *šèsan* »uredan«; 3. /č/ ≠ /ž/: *Npl. čúpi* »čuperci« : *Lsg. žúpi*; 4. /č/ ≠ /c/: *F čīsta* : *čīsta*; 5. /đ/ ≠ /č/: *đè san* »gdje sam« : *čèsan*; 6. /đ/ ≠ /š/: *Gpl. đārā* »posuda« : *3sg. šārā*; 7. /đ/ ≠ /ž/: *đīr* : *žīr*; 8. /đ/ ≠ /c/: *đāra* »posuda« : *Gsg. cāra*.

2.3.10 Sinteza

Kao i u prethodnom odjeljku najprije ćemo vidjeti koji fonetski odgovaraju kojim fonološkim simbolima:

p	=	p	k	=	k	ʃ	=	š	ʧ	=	c
b	=	b	g	=	g	ʒ	=	ž	ʤ	=	ʒ
t̺	=	t	s̺	=	s	f	=	f	tʃ	=	č
d̺	=	d	z̺	=	z	x	=	x	dʒ	=	đ

Prvo je što kod parova [t̺, d̺], [s̺, z̺], [ʧ, ʤ] i [tʃ, dʒ] zapažamo sigurno karakteristično laminalan izgovor, npr. [t̺t̺a], [n̺ō:n̺] i sl. Zamjenu smo apikalne artikulacije laminalnom vidjeli već kod [n̺, l̺] i nekih drugih sonanata. Budući da je ta promjena zahvatila sve apikalne fone, možemo reći da je zamjena apikalnoga mjesta laminalnim u dubrovačkome govoru univerzalna.

Povezana je s tom zamjenom i konsekventna adaptacija gornjih artikulatora. Naime, osim gornjih sjekutića lamina pri artikulaciji radi radi šire površine dira i mali dio alveola pa glasovi [t̺, d̺, n̺...] nisu pravi dentali nego dentalveolari.¹⁸

Fon [x] nije ni u kojem slučaju marginaliziran kao u nekim okolnim govorima. Naprotiv, izgovara se prema svojoj artikulaciji jasno na svim položajima (izuzev nekih frazema tipa [ōmo d̺ā]) i predstavlja pertinentnu crtu dubrovačkoga govora.¹⁹

¹⁸U talijanskome su [t, d, ʧ, ʤ] dentalveolari, a [n, l] alveolari. Slično je i u španjolskome gdje su [t̺, d̺] dentalveolari, a [n̺, l̺] alveolari. Prema tome, dentalveolarno je i alveolarno mjesto u talijanskome i španjolskome distinktivno; u dubrovačkome nije.

¹⁹Cf. Karadžić, V. Stef. 1894. *Srpske narodne poslovice*. Beč: Štamparija Jermenskog manastira, p. xiii: »Koliko sam ja do sad naroda našega video, mogu kazati da se danas u Dubrovniku pravi glas ovoga slova [h, O.L.] najbolje izgovara; ondè se on jasno čuje i u početku riječi i na kraju i u srijedi i pred samoglasnim i pred poluglasnim slovima.«

Što se afrikata tiče, vidjeli smo da od nedentalnih ima samo jedan par, i to /č, đ/ tj. [tʃ, dʒ]. Stupanj je tzv. tvrdoće ili mekoće pitanje individualnih idioma: ima i sistema u kojima se /č, đ/ realizira kao [tʃ, dʒ], dakle samo meko. Znakovi su prema tome proizvoljni, a fonetska je vrijednost u većine govornika ona srednja. Bitno je to da postoji samo jedan par nedentalnih afrikata.²⁰

Još je je jedna karakteristična pojava fon [dʒ], npr. [ʃpê:ŋdʒa], [brô:ŋdʒa] i sl. Taj je glas bitan utoliko što se sparuje s afrikatom [tʃ] koja je inače bez zvučnoga para. No, distribucijski je taj glas marginalan pa se u najboljem slučaju nalazi u samo dvije domaće riječi: [dʒôra] i [jêdʒero],²¹ a tu je vjerojatno crnogorskoga podrijetla jer u crnogorskim dijalektima ima taj glas znatno širu distribuciju.²²

Od fakultativnih je varijacija konsonanata u dubrovačkome govoru najprominentnija dekompozicija afrikata poradi koje okluzivni dio afrikate slabi, a nepromijenjen ostaje njen frikativni dio. To znači da se [ʃâr] i [klû:tʃ] pojednostavljuju u [tʃâr] i [klû:tʃ] i sl. Da se taj proces jednom dovede do kraja od afrikata bi ostali sami frikativi [ʃ, ʒ, ʃ, ʒ]. No, zasada on još nije došao do te točke i u izgovoru afrikata i dalje sudjeluje, ma kako oslabio, i onaj okluzivni dio. Ova nas dekompozicija podsjeća na nešto što smo već vidjeli, a to su varijacije palatalnih sonanata [ʎ] : [j] i [ɲ] : [n]. Skupa ti procesi indiciraju difuziju artikulacije na granici alveola i tvrdoga nepca.

U drugim se govorima iz dijasistema konsonantni artikuliraju manje-više isto, s nekoliko iznimaka. Što se distribucije laminalnosti tiče za konsonante vrijedi isto što smo rekli i za sonante (usp. 2.2.9). Frikativ se [x] u konavoskim govorima ili mijenja drugim glasovima ili uopće ne izgovara,²³ usp. [lâ:d], [râ:na] itd. U Trpnju se, recimo, kao i u Dubrovniku, vrlo dobro čuva. Budući da postoje opozicije [ʃ] : [ç] i [ʒ] : [z], u konavoskome je govoru vrlo dobro izdiferenciran i izgovor [tʃ] : [dʒ] i [tʃ] : [dʒ] tj. izgovor mekih i tvrdih afrikata. Bolje nego inače se čuva i afrikata [dʒ],²⁴ usp. [prô:dʒor], [dʒi:ŋga] i sl. Isto i u Cavtatu.²⁵

2.4 Alofoni

Sada prelazimo na alofone. Oni su s jedne strane zadani fiziologijom govornoga aparata, a s druge inventarom fonema i ustrojem fonotaktičkih i morfonoloških

²⁰ Cf. Budmani (1883:159): »Ĉ i đ izgovaraju se kao kod ostalih štokavaca; ova dva slova razlikuju svagda dobro od sličnih ĉ i đ samo Cavtačani; u Dubrovniku se mnogo miješaju; razliku još pokazuju najbolje ženske, a najgore učeñaci«.

²¹ Cf. Budmani (1883:158): »Ima kao u crnogorskome dijalektu osobiti sični glas dz; u Dubrovniku se čuje najveće kod tuđih riječi: *spêndza*, *midzêrija*, *Jódzo*, a kod same dvije narodne *dzora* i *jedzero* (običnije *jêdzêr*).« Istu je stvar Budmani bio spomenuo i prije (1866:3): »A Ragusa, a Cattaro e nel Montenegro la parola *zora* si pronunzia *dzora* vale a dire il z suona come il z italiano di *zero*, *rozzo*. Tal suono s'incontra soltanto in questo vocabolo e in alcuni stranieri come *spendza* spessa.«

²² Cf. Stevanović (1933-4) *passim*.

²³ Cf. Kašić (1995:286-289).

²⁴ Cf. *op. cit.*, p. 293.

²⁵ Cf. Brozović (1981:501).

pravila prema kojima se foni slažu u fonotakseme, fonotaksemi u slogove itd. U obzir nismo uzeli samo najmanje razlike u izgovoru koje manje-više svi glasovi pokazuju ispred prednjih, srednjih i stražnjih vokala.

[ŋ] je zvučni velarni nazalni alofon glasa [ŋ]. Usne su pasivne. Stražnji je dio jezika podignut i dira meko nepce koje je spuštено. Vrh je jezika pasivan. Glasnice titraju. Zračna struja prolazi kroz nos. Dolazi samo ispred velara i u sandhiju, npr. *bānka* [bâ:ŋka], *Npl. brōnxi* [brô:ŋxi], *čūjēn ga* [tʃûje:ŋ_ga].

[ɲ] je palatalizirani zvučni dentalni nazalni alofon glasa [ŋ]. Palatalno obilježje nije ni izdaleko onako čujno kao kod [ŋ]. Umjesto toga, [ɲ] se artikulira slično kao [n] samo što je srednji dio jezika povišen prema tvrdom nepcu. Dolazi ispred [tʃ], npr. *Gsg. āndela* [â:ɲdʒe̯la].

[ŋ] je zvučni cerebralni nazalni alofon glasa [ŋ]. Usne su pasivne. Vrh jezika je povučen prema kraju alveola, ali ne do samoga kraja. Meko je nepce spuštено pa zračna struja prolazi kroz nos. Glasnice titraju. [ŋ] dolazi ispred [tʃ], npr. *3sg. grāncā* [grāntʃa:].

[t̚] i [d̚] su neotpušteni dentalni okluzivni alofoni glasova [t] i [d] na kraju riječi. Artikuliraju se isto kao [t] i [d] samo bez posljednje faze u kojoj se zračna struja otpušta, npr. *pēt* [pê:t̚], *grād* [grâ:d̚]. Neotpušteni su dentali fakultativni.

[ʔ] je bezvučni glotalni okluzivni alofon. Gornji su artikulatori pasivni. Okluzija nastaje na glanicama. Prema tome, glasnice ne titraju. Dolazi u pauzi, npr. *a ðndā* [a_ʔðŋda:]. Različit je od [ʔ] negativni klik *a!*

[v] je zvučni labiodentalni frikativni alofon glasa [v]. Donja usna dira gornje sjekutiće. Gornja su usna i jezik pasivni. Glasnice titraju. Dolazi u sandhiju, ispred labijala, npr. *lōv bi...* [lô:v_bi], *sāv bi...* [sâv_bi].

[ç] i [ʒ] su alveopalatalni frikativni alofoni glasova [ʃ] i [ʒ]. Usne su pasivne. Vrh jezika dira donje sjekutiće. Lamina je primaknuta stražnjem dijelu alveola. Srednji je dio jezika podignut prema tvrdom nepcu. U slučaju [ʒ] glasnice titraju, a u slučaju [ç] miruju. Dolaze ispred alveolarnih afrikata i u sandhiju, npr. *mīš če...* [mîç_tʃe], *gvōžđe* [gvôždʒe]. U konavoskome su govoru [ç] i [ʒ] imaju status fonema, i to nemarginalnih.

[ɣ] je zvučni velarni frikativni alofon glasa [g]. Usne su pasivne. Stražnji je dio jezika primaknut mekom nepcu gdje nastaje suženje. Glasnice titraju. Dolazi samo u sandhiju, npr. *nīx bi...* [nî:ɣ_bi].

[h] je bezvučni glotalni frikativni alofon glasa [x]. Gornji su artikulatori pasivni. Frikcija nastaje na glanicama koje miruju. Dolazi samo u konsonantskim skupovima, npr. *xlād* [h̥lâ:d̚], *xrāna* [hrâ:ŋa], *2sg. māxni* [mâ:h̥ŋi].

[w] je zvučni labiovelarni aproksimativni alofon glasa [v]. Usne su zaobljene. Prednji je dio jezika pasivan, a stražnji je uzdignut prema mekom nepcu. Glasnice titraju. Dolazi ispred [u] i u sandhiju, npr. *vūna* [wûŋa], *lōv u...* [lô:w_u].

3 Zaključak

»Koliko ima fonema u dubrovačkome govoru?« Na temelju analize, trista parova i svega što smo rekli možemo sada bez nepotrebnoga ponavljanja na to jednostavno pitanje pružiti jasan i argumentiran odgovor:

A. Sistem vokala²⁶

/i/		/u/	/ī/	/iē/*	/ū/
	/e/	/o/		/ē/	/ō/
		/ɛ/*			/ō/*
		/a/			/ā/

B. Sistem sonanata

/m/	/n/	/ŋ/*
	/r/	
	/l/	/ʎ/*
/v/		/j/

C. Sistem konsonanata

/b/	/p/	/d/	/t/		/g/	/k/
	/f/	/z/	/s/	/š/	/ž/	/x/
		/ʒ/*	/c/	/č/*	/đ/*	

D. Alofoni

		[ŋ̣]	[ŋ]	[ŋ]	
	[ḍ]	[ṭ]			[ʔ]
[v]		[z]	[ɕ]		[h]
				[ɣ]	[w]

²⁶Fonemi označeni zvjezdicom su ili nestabilni ili marginalni.

Indeks

Broj upućuje na poglavlje ili na odjeljak teksta. Riječi su dane običnim redom s tim da se *x* nalazi na mjestu *b*, *ṣ* dolazi iza *o*, a *z* iza *z*. Likovi su morfološki analizirani, a analitičke kratice i drugi znakovi razriješeni na kraju članka, iza *Literature*.

- āndela, *Gsg.* 2.4
a òndā... 2.4
bābe 2.3.1
bāla 2.2.5
bānka 2.4
bāna 2.2.5
bēg 2.1.3, 2.1.8
bījo 2.3.1
bīk 2.1.7, 2.3.3
bīla, *ptcp.* *F* 2.2.5
bīla, *Gsg.* 2.2.5
bīlka 2.2.6
bjēlica 2.3.1
bjēg 2.1.8
bōca 2.3.5
bōcā, *Gpl.* 2.3.8
bōcā, *Gpl.* 2.3.8
bōda, *Gsg.* 2.3.1
bōg 2.1.3, 2.1.8
bōk 2.1.3
bōlī, *comp.* 2.2.8
bōr 2.1.3
bōra, *Gsg.* 2.1.3
bōs 2.3.1
bōsa, *F* 2.3.5
bō, *ptcp.* 2.3.1, 2.3.2
brāda 2.3.1
brāk 2.3.3
brāna 2.3.3
brānā, *Gpl.* 2.2.2
brāt 2.3.1
brāvā, *Gpl.* 2.2.2
brīēs 2.1.8
brīk 2.1.3, 2.1.7
brōnxi, *Npl.* 2.4
brōndza 2.3.5
brō 2.3.2
brūs 2.1.8
būra 2.1.3
būšī, *3sg.* 2.3.6
būži, *Lsg.* 2.3.6
cār 2.2.4, 2.3.8
cāra, *Gsg.* 2.3.9
cīc 2.3.8
cīsta 2.3.9
cīkō, *part.* 2.3.8
cīn 2.3.2
cīna, *F* 2.3.5
cīven 2.3.2
čār 2.1.2, 2.1.5
čas 2.1.5, 2.3.9
čāvō 2.3.9
čejāde 2.2.9
čēr 2.1.2
čēs 2.1.5, 2.3.6
česan 1, 2.3.9
čīr 2.1.5
čīs 2.1.5
čīsta, *F* 2.3.9
čūd 2.3.9
čūjēn ga 2.4
čūpi *Npl.* 2.3.9
dā, *3sg.* 2.1.1
dāx 2.3.7
dāj, *2sg.* 2.2.6, 2.3.3
dāj 2.2.6
dām, *1sg.* 2.1.1
dān 2.2.2, 2.2.6
dāvā, *3sg.* 2.1.7
dēsē 2.3.3
dēva 2.1.7
đīm 2.1.1, 2.1.3, 2.3.2
đīma, *Gsg.* 2.2.1
đīna 2.2.1, 2.2.3, 2.2.4
đīrā, *3sg.* 2.2.4
do 2.1.3, 2.1.4, 2.3.2
dō 2.1.1, 2.1.3, 2.3.2
dōb 2.1.3
dōbro, *adv.* 2.3.1
dòdā, *3sg.* 2.1.4
dòdō, *ptcp.* 2.1.4
dōm 2.1.3
dō, *ptcp.* 2.1.4, 2.3.1, 2.3.2
drāg 2.3.2
drō, *ptcp.* 2.3.1
dīkō, *part.* 2.3.8
dīva, *Gsg.* 2.1.7
dīvā, *Gpl.* 2.1.7
dīven 2.3.2
dūb 2.1.3, 2.3.5
dūg 2, 2.1.6, 2.3.3
dūg 2.1.6
dūga, *Gsg.* 2
dūga 2
dūx 2.3.3
drāg 2.1.1
drōgā 2.1.3
drūg 2.1.1
drūgā, *F* 2.1.3
dvā 2.1.1
dvēr 2.1.3
dvōr 2.1.3
đāk 2.3.9
đākā, *Gpl.* 2.3.6
đāra 2.3.9
đārā, *Gpl.* 2.3.9
đāvō 2.3.9
đē san 2.3.9
đīr 2.3.9
Đīvo, *Vsg.* 2.3.6
fāla 2.3.4
fālā, *Gpl.* 2.3.5
fālī, *3sg.* 2.3.6

famija 2.2.9
fëna, *Gsg.* 2.3.6
fjëlica 2.3.1
Frána 2.3.7
Fránu, *Dsg.* 2.3.4
gāj 2.3.3
gládan 2.3.7
gláva 2.3.3
glíva 2.2.4
gô 2.3.2
gôjî, *3pl.* 2.2.8
gòla, *F* 2.3.3
gònî, *3sg.* 2.2.2, 2.2.8
gòri, *adv.* 2.3.3
gòri, *comp.* 2.2.2
gòs 2.1.6, 2.3.3
gòspa 2.1.3
gräd 2.1.1, 2.4
grâd 2.1.1
grâda, *Gsg.* 2.1.6, 2.3.1
grâja 2.3.1
grána 2.1.1, 2.3.3
gránâ, *Gpl.* 2.1.1
grâncâ, *3sg.* 2.4
grëb 2.1.2, 2.3.1
grëz 2.1.2
grîpa 2.1.5
grîva 2.2.4
grîz 2.1.2
grîëx 2.1.8
grôz 2.1.2
grüb 2.1.2
grüda 2.1.6
grüpa 2.1.5
güs 2.1.6
güska 2.3.3
gvöžde 2.3.9, 2.4
xâr 2.1.1, 2.3.6
xîp 2.3.3
xîr 2.1.1
xlâd 2.4
xlâdan 2.3.7
xlâp 2.3.5
xôd 2.3.7
xrâm 2.3.7
xrâna 2.1.1, 2.3.7, 2.4
xrânu, *Asg.* 2.3.4
xrëna, *Gsg.* 2.1.1
xrô 2.3.7
xújî, *3sg.* 2.3.5
ïdü, *3pl.* 2.1.6
ïgra 2.1.1, 2.1.5, 2.3.3
ïgrâ, *3sg.* 2.1.1
ïgre, *Npl.* 2.1.2
ïgrë, *Gsg.* 2.1.2
ïgrô, *ptcp.* 2.1.1, 2.1.2
ispúçi *2sg.* 2.3.6
ispúši, *2sg.* 2.3.6
i spúži 2.3.6
iz 2.1.6
jäd 2.1.1
je, *3sg.* 2.2.2
jëd 2.1.1, 2.2.1, 2.2.8
jëguja 2.2.9
jëž 2.2.8
jöd 2.2.4
jöš 2.2.5
jüg 2
júxa 2.2.3, 2.3.7
käd 2.3.3
kâfa 2.3.4, 2.3.5
kâkâ, *3sg.* 2.1.6
kâmën 2.3.3
kâp 2.1.5
kâpa 2.1.1, 2.3.1
kâplica 2.3.1
kâsa 2.3.5
kâša 2.1.1
kât 2.1.1
kësa 2.1.2
këscë, *Gsg.* 2.3.3
kîla 2.1.3
kîp 2.1.5, 2.3.3
kîsa 2.1.1
kîr 2.1.1
kļövä, *Gpl.* 1, 2.2.6
kļüč 2.3.9
ko 2.3.2, 2.3.3
köla, *Gsg.* 2.1.3, 2.2.3, 2.3.3
kölo 2.2.5
köljëvka 2.1.8
kòna, *Gsg.* 2.2.3
kòri, *Dsg.* 2.3.3
kôs 2.3.1
kòsa 2.1.2, 2.3.5
kösti 2.3.5
köv 2.1.7
kòva 2.2.3
kòza 2.2.1, 2.3.5
köza 2.3.5, 2.3.6
krâj 2.2.8
krâja, *Gsg.* 2.2.7, 2.3.1
krâk 2.3.3
krâļ 2.2.6
krâļâ, *Gpl.* 2.2.7
krâva 2.1.1, 2.2.7
krîv 2.1.3
krîësta 2.1.8
kûma 2.1.6
kröj 2.2.8
kröv 2.1.3, 2.2.8
kröva, *Gsg.* 2.1.1
krövâ, *Gpl.* 2.2.6
krô, *ptcp.* 2.3.2, 2.3.7
kÿpit 2.1.7
kÿsta 2.1.7, 2.1.8
kÿv 2.1.7
küča 2.3.9
kükâ, *3sg.* 2.1.6
kúkoj 2.2.9
kúla 2.1.3
kûma, *Gsg.* 2.1.6
kúnâ, *Gpl.* 2.2.2
kûriâ, *3sg.* 2.2.2
küpa 2.1.1
kúpit 2.1.7
küšâ, *3sg.* 2.3.6
kuxâ, *3sg.* 2.3.6
lâk 2.1.8
lânski kôn 2.2.3
lâž 2.3.6
lëd 2.1.6, 2.2.5,
lëmâ, *3sg.* 2.2.2
lët 2.3.2

lĭk 2.1.5	mĭjéko 2.1.8	pārĭ, 3sg. 2.2.5, 2.3.1
lĭm 2.1.5	mĭjēt 2.2.6	pās 2.1.1
lĭĕk 2.1.8	mĭrēt 2.2.6	pās 2.1.1
lōm 2.1.5	mōgu 2.1.6	pěč 2.1.2
lōš 2.2.5	mōmci, <i>Npl.</i> 2.3.8	pěč 2.1.2
lōv 2.2.7	mōre 2.1.3, 2.1.5	pēra, <i>Gsg.</i> 2.1.5
lōvac 2.3.8	mōrit 2.2.3	pēro 2.1.2, 2.2.4
lōv bi... 2.4	mōs 2.2.2	pēs 2.1.2, 2.3.5
lōv u... 2.4	mrāv nēmā dōm 2.2.1	pēt 2.1.2, 2.1.6, 2.3.5, 2.4
lōza 2.2.5	mōk 2.1.7	pētā, <i>F</i> 2.1.2
lōžē 2.1.6	mōš 2.1.5	péta 2.1.2
lūd 2.1.6	mūcĭn, <i>Isg.</i> 2.3.9	pĭj, <i>2sg.</i> 2.2.8
lūk 2.1.5, 2.1.6, 2.1.8	mūxa 2.1.6	pĭjo, <i>ptcp.</i> 2.3.1
lūk 2.1.6, 2.2.7	mūk 2.1.6	pĭlič 2.1.5
lūka, <i>Gsg.</i> 2.2.1	mūka 2.2.1	pĭlo 2.1.5
lúžē 2.1.6	mūĭ 2.2.1	pĭlo, <i>ptcp.</i> 2.1.5
ļeto 2.2.6	mūĭa, <i>Gsg.</i> 2.2.3	pĭn 2.2.8
ļūĭ 2.2.1	múna 2.2.3	pĭra, <i>Gsg.</i> 2.1.5
mā 2.1.5	mūs 2.1.6	pĭšen <i>Isg.</i> 2.1.5
māda 2.1.2	nās, <i>GApl.</i> 2.1.3	pĭt 2.1.5
māgla 2.1.1	nās 2.2.7	pĭtā, 3sg. 2.1.2
māxni, <i>2sg.</i> 2.4	ne 2.2.2	pĭtō <i>ptcp.</i> 2.1.8
māk 2.1.6, 2.2.4	nēmā, 3pl. 2.2.2	pĭvā, <i>Gpl.</i> 2.1.5
mālĭ 2.2.5	nēmān, <i>Isg.</i> 2.2.1	pĭētō 2.1.8
māmĭ, 3sg. 2.2.5	nōč 2.3.9	pĭlās 2.3.5
mās 2.1.2, 2.1.6, 2.2.1	nōga 2.1.3	pĭlāš 2.3.5
māska 2.3.6	nōgā, <i>Gpl.</i> 2.3.2	pĭlāši, 3sg. 2.3.6
māska 2.3.6	nōs 2.1.3, 2.2.2, 2.3.5	pĭlāva, <i>F</i> 2.3.3
mēd 2.2.1, 2.2.8	nōsa, <i>Gsg.</i> 2.2.4	pĭlāzi, 3sg. 2.3.6
mēda, <i>Gsg.</i> 2.1.2	nōtā, <i>Gpl.</i> 2.3.2	po 2.1.3, 2.3.3
médo 2.3.5	nōvē, <i>Apl.</i> 2.1.5	pō 2.1.3
mēda 2.3.9	nōž 2.3.5	pōd 2.1.3
mēk 2.1.7	nōvi zūbi 2.1.5	pōĭe 2.2.6
mēs 2.1.2	nūx bi 2.4	pōp 2.3.1
mēso 2.1.2, 2.1.9, 2.3.5	nūma, <i>DLIpl.</i> 2.2.7	pōs 2.1.1, 2.1.3, 2.3.1
mēsni 2.1.2	nūva 2.2.7	pōsle, <i>Apl.</i> 2.1.4
mētla 2.3.2	nōrit 2.2.3	pōslō 2.1.4
mi, <i>Dsg.</i> 2.1.5	nūx 2.2.3	pō sō 2.1.4
mĭ 2.1.5	nūxa, <i>Gsg.</i> 2.2.3	pōsō 2.1.4
mĭr 2.1.5	nūžda 2.3.6	pōsteja 2.2.9
mĭre 2.1.5	òndā 2.3.2	pō, <i>ptcp.</i> 2.1.3, 2.3.1, 2.3.2
mĭsnĭ 2.1.2	pād 2.1.3	pri 2.1.4
mĭš 2.1.5, 2.3.6	pālĭ, 3sg. 2.2.5	prō 2.1.4, 2.3.1, 2.3.2
mĭš ce... 2.4	pān 2.2.3	
mlāko, <i>adv.</i> 2.1.8	pār 2.2.3	

p̄s̄ 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3,
 p̄tit 2.1.7
 p̄vā, *F* 2.1.5
 p̄cā, *3sg* 2.3.8
 p̄dā, *3sg* 2.3.8
 p̄šēn *1sg* 2.1.5
 p̄ška 2.3.6
 p̄t 2.1.6, 2.3.1
 p̄t 2.1.2, 2.1.5
 p̄tit 2.1.7
 r̄d 2.1.1
 r̄k 2.2.4
 r̄me 2.1.2, 2.2.1
 r̄na 2.2.2
 r̄ne, *Apl* 2.2.1
 r̄nī, *3sg* 2.2.3
 r̄nī, *comp* 2.2.3
 r̄ci, *2sg* 2.3.8
 r̄d 2.1.1, 2.1.2, 2.2.8
 r̄kō, *ptcp* 2.1.4
 r̄p 2.3.1
 r̄pa 2.1.2
 r̄pa, *Gsg* 2.1.2
 r̄žē, *3sg* 2.1.6
 r̄bār 2.1.1
 r̄jēka 2.1.8
 r̄d 2.1.2, 2.2.4
 r̄g 2.3.3
 r̄ka 2.1.8
 r̄sa 2.2.4
 r̄ka 2.1.6, 2.2.4, 2.3.3
 r̄pa 2.1.2, 2.1.6
 r̄žē, *Gsg* 2.1.6
 sa 2.1.3
 s̄d 2.1.1
 s̄la, *Gsg* 2.1.2
 s̄la 2.3.4
 s̄lo 2.1.1
 s̄tr̄t, *ptcp* 2.1.7
 s̄v bi 2.4
 s̄be, *GAsg* 2.1.3
 s̄dan 2.1.2
 s̄dlo 2.2.5
 s̄ka 2.1.3
 s̄la, *Gsg* 2.1.2
 s̄lē 2.1.2
 s̄lo 2.1.2
 s̄jo, *ptcp* 2.1.3
 s̄jō, *ptcp* 2.1.3, 2.1.4
 s̄jū, *3pl* 2.1.4
 s̄ila 2.1.2
 s̄ina, *Gsg* 2.1.7
 s̄ir 2.3.5
 s̄isa 2.3.2
 s̄isō, *ptcp* 2.1.4
 s̄isu, *Asg* 2.1.4
 s̄ita, *F* 2.3.2
 s̄ito 2.3.2
 s̄iv 2.3.6
 sl̄p 2.3.5
 sl̄tkō v̄no 2.1.3
 sl̄jēpo, *adv* 2.1.8
 sl̄ō, *ptcp* 2.2.4
 sl̄ō po 2.1.8
 sl̄ūx 2.3.7
 sl̄ūz 2.3.7
 sm̄ēca, *Gsg* 2.2.1
 s̄ō 2.1.3, 2.1.6, 2.3.2
 s̄ōba 2.1.3
 s̄ōka, *Gsg* 2.1.3
 s̄ōkō 2.1.7
 s̄ōva 2.2.7
 s̄ōpa 2.1.4, 2.1.7
 sp̄ēndza 2.3.5
 sr̄am 2.3.7
 s̄j̄d̄ba 2.3.9
 sr̄ēca 2.2.1
 s̄j̄kō, *ptcp* 2.1.8
 s̄j̄na 2.1.7, 2.3.5
 sr̄ō, *ptcp* 2.2.4
 s̄j̄kō, *ptcp* 2.3.7
 s̄j̄pa, *Gsg* 2.1.4, 2.1.7
 str̄axa, *Gsg* 2.3.7
 str̄āža 2.3.7
 su 2.1.6
 s̄ūd 2.1.1
 s̄ūxo 2.3.7
 s̄ūs̄jed 2.2.8
 s̄ūša 2.3.6
 s̄ūšo, *Vsg* 2.3.7
 sv̄ē 2.1.5
 sv̄i 2.1.5
 š̄ākā, *Gpl* 2.3.6
 š̄ālī, *3sg* 2.3.6
 š̄apa 1, 2.1.1
 š̄arā 2.3.9
 š̄ēs 2.1.2
 š̄ēs 2.1.2, 2.3.6
 š̄ēsan 2.3.9
 š̄nicel 2.2.5
 š̄t̄icā, *Gpl* 1, 2.1.6
 š̄t̄ucā, *3sg* 2.1.6
 š̄ūpa 2.1.1
 t̄ād 2.3.3
 t̄āk 2.1.1, 2.1.7
 t̄ākō 2.3.2
 t̄ama 2.1.1
 t̄ēgā, *Gsg* 2.1.2
 t̄ēk 2.1.8
 t̄ič 2.1.5, 2.3.8
 t̄ikva 2.2.7
 t̄isak 2.1.8
 t̄j̄ek 2.1.8
 t̄j̄esak 2.1.8
 t̄ōna 2.3.5
 t̄ōp 2.3.1
 tr̄ak 2.3.2
 tr̄ag 2.3.2
 t̄rg 2.1.7
 t̄rgā, *3sg* 2.1.2
 t̄rk 2.1.7
 t̄rka 2.1.6
 t̄rn 2.3.2
 t̄rna, *Gsg* 2.3.1
 t̄ēk 2.1.1
 t̄ōč 2.1.5
 tr̄i 2.1.4
 tr̄ō, *ptcp* 2.1.4, 2.3.2
 t̄ucā, *3sg* 2.3.8
 t̄udā, *F* 2.3.8
 t̄uga 2, 2.3.3
 t̄uka 2.1.6
 ūbō, *ptcp* 2.3.4
 ū daj 2.2.6
 ūdam 2.2.6

ùdāv 2.2.6	vīka 2.1.6	vūna 2.4
ùf̄s, <i>ptcp.</i> 2.3.1, 2.3.4	vīkō, <i>ptcp.</i> 2.1.6	za 2.1.4
ùmrē, <i>3sg.</i> 2.1.4	vīla 2.1.3, 2.1.5, 2.2.5	zālā, <i>Gpl</i> 2.3.5
ùmri, <i>2sg.</i> 2.1.5	vīna, <i>Gsg.</i> 2.2.5	zōb 2.1.6
ùmrō, <i>ptcp.</i> 2.1.4, 2.1.5	vītēz 2.1.2	zōna 2.3.5
ùpō, <i>ptcp.</i> 2.3.1, 2.3.4	vō 2.1.5	zōrē, <i>Gsg.</i> 2.2.7
ùsna 2.2.2	vōda 2.3.1, 2.3.2	zōvē, <i>3sg.</i> 2.2.7
ùšō <i>ptcp.</i> 2.3.4, 2.3.5	vōdē, <i>Gsg.</i> 2.1.3	zō 2.1.4, 2.3.2, 2.3.6
uz 2.1.6	vōla, <i>Gsg.</i> 2.1.1, 2.1.3,	zōva 2.1.4
ùzda 2.3.5	2.2.6	zrāk 2.3.2
ùzō, 2.3.4 2.3.4, 2.3.5	vōja 2.2.6	zřna, <i>Gsg.</i> 2.3.1, 2.3.5
ùžō, <i>ptcp.</i> 2.3.4	vōza, <i>Gsg.</i> 2.2.5	zūb 2.1.6, 2.3.5
vādē, <i>3pl.</i> 2.1.3	vrāg 2.2.7, 2.3.3	zújī, <i>3sg.</i> 2.3.5
vāla, <i>Gsg.</i> 2.1.1	vrāt 2.3.3	žār 2.3.6
vārī, <i>3sg.</i> 2.3.1	vrī 2.1.5	žēđ 2.3.9
vās, <i>GApl.</i> 2.2.1	vrō, <i>ptcp.</i> 2.1.5	žēja 2.2.2
vāš 2.2.7	vúčē, <i>3sg.</i> 2.1.6	žēna 2.2.2, 2.3.6
vātra 2.2.4	vūk 2.1.6, 2.1.9, 2.2.7	žīr 2.3.9
vēcē 2.1.6	vūka, <i>Gsg.</i> 2.1.6, 2.2.4	žīv 2.3.6
vēdro, <i>adv.</i> 2.2.7	vūkō, <i>ptcp.</i> 2.1.6	žīvo, <i>N</i> 2.3.6
vēz 2.3.5	vūku, <i>Dsg.</i> 2.1.6	žō 2.3.6
vī 2.1.5	vūkū, <i>3pl.</i> 2.1.6	žūpi, <i>Lsg.</i> 2.3.9

Literatura

- [1] B. [?], A. [?]. 1925. »Lastovečki jezik«. *Južnoslavenski filolog* 5, 194.
- [2] Belić, Aleksandar 1909. *O srpskim ili brvatskim dijalektima*. Karlovci : Jan-ković.
- [3] Bogdan-Bijelić, Paulina. 1906. »Kozarski ili tajni jezik u Konavlima«. *Zbornik za narodni život i običaje* 11, 304.
- [4] Brabec, Ivan. 1960. »Die Mundart von Dubrovnik«. *Die Welt der Slaven* 5, 45–61.
- [5] Brozović, Dalibor. 1960. »O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata«. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 3, 68–88.
- [6] Brozović, Dalibor. 1970. »O Makarskom primorju kao jednom od središta jezičnohistorijske i dijalekatske konvergencije«. *Makarski zbornik* 1, 381–405.
- [7] Brozović, Dalibor. 1981. »Cavtat«. *Fonološki opisi srpskohrvatskih...govora obuhvaćenih Opšteslavenskim lingvističkim atlasom* 9.
- [8] Brozović, Dalibor. 1992. »O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike«. *Dubrovnik* 3, 216–324.
- [9] Brozović, Dalibor. 2005. »Dva moguća fonološka tumačenja prozodijskoga sustava u cavtatskome govoru«. *Croatia et Slavica Iadertina* 1, 19–30.
- [10] Brozović, Dalibor i Pavle Ivić. 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, brvatski ili srpski*. Zagreb : Miroslav Krleža.
- [11] Budmani, Pero. 1883. »Dubrovački dijalekat, kako se sada govori«. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 65, 154–179.
- [12] Budmani, Pero. 1866. *Grammatica della lingua serbo-croata*. Vienna : A spese dell' autore
- [13] Čupić, D. [?]. 1985. »Odnos štokavštine sjeverozapadne Boke i Dubrovnika : nekolike fonetsko-morfološke paralele«. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/I, 73–80.
- [14] Filipović, Rudolf. 1985. »Sociolingvistički uvjeti očuvanja konavoskoga dijalekta u Watsonvilleu (SAD)«. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7/I, 99–110.
- [15] Finka, Božidar. 1977. »Stjepan Ivšić o današnjoj dubrovačkoj akcentuaciji«. *Filologija* 4, 221–222.
- [16] Halilović, Senahid. 1996. *Govorni tipovi u međurječju Neretve i Rijeke dubrovačke*. Sarajevo : Institut za jezik.
- [17] Ivić, Pavle. 1981. *Fonološki opisi srpskohrvatskih...govora obuhvaćenih opšteslavenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo : ANUBiH.
- [18] Jović, D. [?]. 1968. »Trstenički govor«. *Srpski dijalektološki zbornik* 17, 1–240.
- [19] Kapović, Mate. rukopis. *Opisna gramatika brvatskoga jezika*.

- [20] Kašić, Zorka 1995. *Govor Konavala*. Beograd : doktorska dizertacija.
- [21] Kušar, Marcel. 1893. »Glavne osobine lastovskog narječja«. *Nastavni vjesnik* I, 319–327.
- [22] Ladefoged, Peter. 1971. *Preliminaries to linguistic phonetics*. Chicago: University Press.
- [23] László, Bulcsú. 1957. *Govori: viški, šipanski, čibački, lastovski, velolučki, komiški*. Filozofski fakultet u Zagrebu : magnetofonska vrpca.
- [24] Laznibat, Velimir. 1988. »Dubrovački i bosanski govor«. *Most*, 15, 71–72, 81–84.
- [25] Ligorio, Orsat. 2009. »Izgovor glasa o u dubrovačkome govoru«. *Filologija* 52, 87–90.
- [26] Ligorio, Orsat. u tisku. »Prosodic features of Dubrovnik Dialect«. *International Workshop on Balto-Slavic Accentology III Proceedings*.
- [27] Lisac, Josip. 2001. »Dijalektalne značajke dubrovačkog područja«. *Dubrovnik* 12, 214–219.
- [28] Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1 : hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb : Golden marketing/Tehnička knjiga.
- [29] Milas, Matej. 1891. »Današnji trpański dijalekat«. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 103, 68–82.
- [30] Milas, Matej. 1898. »Ispravci dubrovačkih riječi u Vukovu rječniku«. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 136, 223–248.
- [31] Milas, Matej. 1903. »Današnji mostarski dijalekat«. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 153, 47–97.
- [32] Nikolić, Berislav M. [?]. 1969. »Ka osnovama akcentuacije istočnohercegovačkog dijalekta«. *Naš jezik* 17, 155–169.
- [33] Oblak, Vatroslav. 1894. »Der Dialect von Lastovo«. *Archiv für Slavische Philologie* 16, 426–450.
- [34] Pavlović, Milivoj. 1952. »Ispitivanje govora Janjeva u poređenju sa materijalom Dubrovačkog arhiva«. *Glas SANU* 4/II, 317–318.
- [35] Pavlović, Milivoj. 1967. »Dubrovački govor i stabilizacija novoga srpsko-hrvatskoga jezika«. *Anali Filološkoga fakulteta* 7, 141–147.
- [36] Rešetar, Milan. 1900. *Die serbokroatische Betonung Südwestlicher Mundarten*. Wien : bez izdavača.
- [37] Rešetar, Milan. 1907. *Der štokavische Dialekt : mit zwei Karten*. Wien : A. Hölder.
- [38] Stevanović, Mihailo. 1933–4. »Istočnocrnogorski dijalekat«. *Južnoslavenski filolog* 3.
- [39] Šimunović, Petar 1996. »Ivšić i Dubrovnik«. *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik* 127–140.

- [40] Tentor, Mate 1931. »O dubrovačkom jeziku s leksičke strane«. *Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70-godišnjici života prijatelji i učenici* 449–455.
- [41] Vuković, Jovan. 1937. »Karakteristične osobine mostarskog govora«. *Glasnik jugoslavenskog prof. društva* 17, 89–99.
- [42] Vuković, Jovan. 1938-9. »Govor Pive i Drobnjaka«. *Južnoslavenski filolog* 17, 1–114.
- [43] Vuković, Jovan 1940. »Akcentat govora Pive i Drobnjaka«. *Srpski dijalekto-
loški zbornik* 10, 185–417.

Kratice

<i>1</i>	— prvo lice	<i>interi</i>	— uzvik
<i>2</i>	— drugo lice	<i>L</i>	— lokativ
<i>3</i>	— treće lice	<i>M</i>	— muški rod
<i>A</i>	— akuzativ	<i>N</i>	— nominativ
<i>act</i>	— aktiv	<i>num</i>	— broj
<i>adi</i>	— pridjev	<i>pass</i>	— pasiv
<i>adv</i>	— prilog	<i>perf</i>	— perfekt
<i>aor</i>	— aorist	<i>pl</i>	— plural
<i>comp</i>	— komparativ	<i>plupf</i>	— pluskvamperfekt
<i>coni</i>	— veznik	<i>praep</i>	— prijedlog
<i>D</i>	— dativ	<i>praes</i>	— prezent
<i>F</i>	— ženski rod	<i>pron</i>	— zamjenica
<i>fut</i>	— futur	<i>ptcp</i>	— particip
<i>G</i>	— genitiv	<i>sg</i>	— singular
<i>I</i>	— instrumental	<i>subst</i>	— imenica
<i>imp</i>	— imperativ	<i>verb</i>	— glagol
<i>imperf</i>	— imperfekt	<i>V</i>	— vokativ

Znakovi

˘	kratkosilazni naglasak	˘	iznad, dužina
˘	dugosilazni naglasak	.	ispod, zatvoren glas
˘	treći silazni naglasak	˘	ispod, otvoren glas
˘	kratkouzlazni naglasak	˘	ispod, slogotvoran glas
˘	dugouzlazni naglasak	˘	

Phonemics of Dubrovnik Dialect

Abstract

The paper is concerned with phonemics of modern-day Dubrovnik dialect. First we treat syllabics i.e. vowels (2.1) and then resonants (2.2) and consonants (2.3) i.e. asyllabics. Then we establish the exact number of phonemes by means of minimal pairs. Finally we treat allophones (2.4). Findings are presented in syntheses after each section and again in the conclusion.

Ključne riječi: dijalektologija, fonemika, fonologija, fonetika, dubrovački govor
Key words: dialectology, phonemics, phonology, phonetics, Dubrovnik dialect